

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาประเทศที่ผ่านมาอยู่ภายใต้กรอบแนวคิดกระแสหลัก (Main Stream) บนฐานความคิดหลักของการมุ่งพัฒนาโครงสร้างเศรษฐกิจพื้นฐาน เพื่อบรรลุการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยส่วนรวมเป็นหลัก ซึ่งมุ่งเน้นการสู่อุตสาหกรรมและการส่งออก โดยใช้หลักคิดทฤษฎี การเติบโตขยายแล้วแพร่กระจาย ควบคู่กับหลักคิดทฤษฎีภาวะทันสมัย และกระแสแนวคิดร่วมยุคสมัย ในปัจจุบัน คือ แนวคิดโลกาภิวัตน์ ซึ่งแท้จริงแล้วก็คือ กระบวนการพัฒนาการที่ต่อเนื่องของระบบทุนนิยม ซึ่งมีการพัฒนาในหลายระดับ คือ การแสวงหาประโยชน์กับทรัพยากรในประเทศอื่น ผ่านกลไกของระบบอาณานิคม การแสวงหาผลประโยชน์จากทุนในรูปแบบต่างๆ และการแสวงหาประโยชน์จากวัฒนธรรมที่พยายามจะเปลี่ยนวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า กล่าวได้ว่าขณะนี้กำลังเข้าสู่สถานะที่เรียกว่า “กระบวนการโลกาภิวัตน์” (เดช พุ่มคชา และอนุสรณ์ ไชยพาน, 2545 : 7-8)

การใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนา กอปรกับจำนวนประชากรได้เพิ่มขึ้น มีผู้ด้อยโอกาสและผู้ประสบปัญหา ความทุกข์ยากเดือดร้อนเป็นจำนวนมาก ทั้งปัญหาที่เกิดจากภัยธรรมชาติและปัญหาที่เกิดจากน้ำมือของมนุษย์ ปัญหาสังคมได้เพิ่มมากขึ้นและรุนแรงยิ่งขึ้นกว่าเดิม เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาผู้ว่างงาน ปัญหาการละเมิดสิทธิ ปัญหาความรุนแรงในสตรีและเด็ก ปัญหาโรคเอดส์ ปัญหามลพิษและสิ่งแวดล้อม ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาความเสื่อมโทรมด้านศีลธรรมและจริยธรรม ล้วนเป็นเรื่องที่ต้องแก้ปัญหาย่างเร่งด่วน (ศศิตา บุตรวิฒิ, 2544 : 6) การแก้ปัญหาโดยรัฐบาลเพียงฝ่ายเดียวย่อมไม่สามารถที่จะช่วยเหลือผู้ประสบความทุกข์ยากได้อย่างทั่วถึง ไม่สามารถที่จะป้องกันแก้ไขปัญหาสังคม และพัฒนาสังคมให้มีความเจริญมั่นคงอย่างยั่งยืน และมีประสิทธิภาพได้ จึงจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือ และพลังการมีส่วนร่วมของประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมดูแลสังคมของตน ซึ่งเราเรียกคนกลุ่มนี้ว่า “อาสาสมัคร” (สมพร เทพสิทธิ์, 2547 : 2)

อาสาสมัครถือเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีค่า เป็นพลังแผ่นดินที่มีศักยภาพ ซึ่งช่วยสงเคราะห์ประชาชนที่ประสบความทุกข์ยาก เดือดร้อนและด้อยโอกาส ช่วยแก้ปัญหาสังคม ช่วยพัฒนาสังคมให้เป็นสังคมที่พึงประสงค์ เป็นสังคมที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ ช่วยในการส่งเสริมความมั่นคงของสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (สมพร เทพสิทธิ์, 2546 : 1090) อาสาสมัครไม่ได้เป็นคำใหม่แต่อย่างใด เป็นคำที่มีมานานแล้วจากที่ในอดีตสังคมไทยเป็นสังคมที่มีความเอื้อเฟื้อ ช่วยเหลือระหว่างเพื่อนบ้าน ชุมชน

ระหว่างกันมานาน แต่การพัฒนาที่ผ่านมาทำให้เราลืมความสำคัญที่มีอยู่ จนกระทั่งเหตุการณ์ ภัยธรรมชาติใน 6 จังหวัดภาคใต้ที่ได้ส่งผลให้มีทั้งผู้บาดเจ็บสูญหาย และเจ็บป่วยเป็นจำนวน มากกว่า 10,000 คน นำมาซึ่งความโศกเศร้าเสียใจของทุกคน แต่ปรากฏการณ์ดังกล่าวก็นำมาซึ่งเกิด กระแสอาสาสมัคร คนอาสา ทำให้สังคมหันมาสนใจงานอาสาสมัครมากขึ้น (อริสา พิสิฐโสธรานนท์ วิน เมฆไตรภพ และสุนิตย์ เจริญฐา, 2549 : 5) สำหรับพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ไม่ได้เป็นพื้นที่ที่เกิดเหตุภัยธรรมชาติอย่างรุนแรงดัง 6 จังหวัดภาคใต้ แต่เป็นพื้นที่ที่เกิดเหตุการณ์ ความไม่สงบ และมีความรุนแรงมากขึ้นตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2547 จากสถานการณ์วิกฤติดังกล่าว ก็ทำให้เกิดงานอาสาสมัคร ทั้งส่วนของภาครัฐและเอกชน พยายามจัดตั้งกลุ่มองค์กร และดำเนิน องค์กรหรือโครงการในรูปแบบงานอาสาสมัคร เพื่อให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ได้รับผลกระทบ จากเหตุการณ์ความไม่สงบ รวมทั้งแก้ไขปัญหาความไม่สงบในพื้นที่

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ นับเป็นหน่วยงานหนึ่ง ที่มีวิทยาเขตตั้งอยู่ในพื้นที่สาม จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีบทบาทหลักในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และในปัจจุบันมี การจัดตั้งโครงการบัณฑิตอาสา ในความรับผิดชอบของสถาบันวิจัยและพัฒนาสุขภาพภาคใต้ ซึ่ง สถาบันวิจัยและพัฒนาสุขภาพภาคใต้ ได้ดำเนินการ โครงการ บัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มาตั้งแต่ปลายปีพุทธศักราช 2547 โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อพัฒนา คุณภาพของบัณฑิต ด้านคุณธรรม จริยธรรม และความสามารถในการพัฒนาชุมชน พัฒนาคุณภาพ ชีวิตของประชาชนในชุมชน และพัฒนาบทบาทมหาวิทยาลัย ให้สามารถทำงานวิจัยที่เกิดประโยชน์ ต่อชุมชนอย่างแท้จริง ในระยะแรกมีเป้าหมายเพื่อส่งบัณฑิตอาสา 12 พื้นที่ ในสามจังหวัดชายแดน ภาคใต้ และต่อมาได้ขยายพื้นที่ ครอบคลุมทั่วภาคใต้มากขึ้น (คู่มือบัณฑิตอาสา, 2550)

ปัจจุบัน โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ได้แบ่งการดำเนินงานเป็น จำนวน 3 โซน คือ ภาคใต้ตอนบน ภาคใต้ตอนกลาง และภาคใต้ตอนล่าง สำหรับการดำเนินงาน ของโครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ในพื้นที่ภาคใต้ตอนล่าง เป็นการ ดำเนินงานในพื้นที่ที่มีลักษณะพิเศษ อันเนื่องมาจากบริบทของสภาพทางสังคมและวัฒนธรรม ทั้งนี้ คนในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลาม ดำรงวิถีชีวิตบนฐานวัฒนธรรมหลาย สิ่ง ที่สะท้อนความเป็นอัตลักษณ์พิเศษของบริบทพื้นที่ ปรากฏให้เห็นทั้งด้านศาสนา ความเชื่อ ภาษา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และค่านิยม ตลอดจนด้านการศึกษาที่เป็นลักษณะเฉพาะ รวมทั้งเป็นการดำเนินงานท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบ

ดังนั้น การดำเนินงานโครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ในพื้นที่สาม จังหวัดชายแดนภาคใต้ จึงต้องมีรูปแบบที่สอดคล้องและเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ดังกล่าว ผู้วิจัยใน ฐานะพี่เลี้ยงภาคสนามของโครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ได้เล็งเห็นความ

จำเป็นอย่างยิ่งที่จะทำการศึกษา เพื่อศึกษาหารูปแบบที่ควรจะเป็นของงานอาสาสมัคร โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผลการวิจัยครั้งนี้สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการวางแผนการบริหารของโครงการ และการดำเนินงานของทีมงานโครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ให้บรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการอย่างมีประสิทธิภาพ และเหมาะสมกับบริบทพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ รวมทั้งตอบสนองความต้องการของชุมชนพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างแท้จริง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิเคราะห์รูปแบบที่ควรจะเป็นงานอาสาสมัคร โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ กรณีศึกษาพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งเป็นแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นประเด็น ดังนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

- 1.1 ความหมายของอาสาสมัคร
- 1.2 ความเป็นมาของงานอาสาสมัคร
- 1.3 แนวคิดและทิศทางการพัฒนางานอาสาสมัคร
- 1.4 งานอาสาสมัครในมิติด้านศาสนา
- 1.5 โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
- 1.6 บริบทพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1.1 ความหมายของอาสาสมัคร

การให้ความหมายของคำว่าอาสาสมัคร (Volunteer) มีนักวิชาการให้ความหมายไว้แตกต่างกันดังนี้

องค์การสหประชาชาติ (2530 : 1 อ้างถึงใน ดลมนรรัตน์ บากา, เกษตรชัย และหิม และมะรอซี มะอิง, 2547 : 25) ได้อธิบายและให้ความหมายไว้ว่า “อาสาสมัคร” หมายถึง ผู้ที่สัมผัสชีวิตผู้อื่น โดยการแก้ปัญหาไปพร้อมๆ กับการค้นหาโอกาส วิธีการใหม่ๆ ที่จะสร้างความ

เจริญเติบโตของบุคคล หรืออาสาสมัครคือบุคคลที่อุทิศเวลาและพลังกายพลังใจโดยอิสระ สำหรับกลุ่มบุคคลเป้าหมายหรือเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งอย่างมีคุณค่า ดังนั้น อาสาสมัครจึงทำงานเพื่อที่จะเพิ่มความสามารถของชุมชนที่จะเอื้ออำนวยประโยชน์ต่อประชาชน ตอบสนองความต้องการอันจำเป็นและขยายการบริการในรูปแบบต่างๆ ที่เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อชุมชน

สมพร เทพสิทธา (2543 :14) ได้อธิบายและให้ความหมายไว้ว่า “อาสาสมัคร” (Volunteer) หมายถึง ผู้ที่สมัครใจทำงานเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนและสังคม โดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นเงิน

ปฏิญญาอาสาสมัครไทยซึ่งคณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบเมื่อวันที่ 16 ตุลาคม 2544 ได้อธิบายและให้ความหมายไว้ว่า “อาสาสมัคร” สมพร เทพสิทธา (2546 : 1090) หมายถึง บุคคลที่อาสาเข้ามาช่วยเหลือสังคมด้วยความสมัครใจ เสียสละ เพื่อช่วยเหลือ ป้องกัน แก้ไข และพัฒนาสังคมโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน ผลที่ได้รับคือ ความสุขใจ และความภูมิใจที่ได้ปฏิบัติงานเป็นประโยชน์แก่ประชาชน สังคม และประชาชาติ

สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (2545 : 3 อ้างถึงใน ดวงใจ ทองหล่อ, 2549 : 25) ได้อธิบายและให้ความหมายไว้ว่า “อาสาสมัคร” หมายถึง ผู้ที่ทำงานโดยไม่ได้รับค่าตอบแทนเป็นเงินเดือน ค่าจ้าง ได้แก่ ผู้ปฏิบัติงานหรือผู้มาฝึกงานในองค์กรฯ ทุกคน ซึ่งทำงานโดยไม่ได้รับค่าตอบแทนใดๆ องค์กรฯ เจ้าของหรือผู้จัดตั้งองค์กรฯ อาจให้อาหาร เครื่องนุ่งห่ม หรือ ช่วยเหลือเรื่องอื่นในประการอื่นๆ เมื่อเห็นสมควร แต่ไม่ต้องรับผิดชอบในเรื่องต้องจ่ายค่าจ้างให้ตามกฎหมาย

ศุภรัตน์ รัตนมุขย์ (2549 : 119) ได้ให้ความหมายอาสาสมัคร หมายถึง การกระทำด้วยความเต็มใจหรือสมัครใจ เป็นการนำเสนอตัวเข้าทำภารกิจใดๆ นอกจากคำว่าอาสาสมัครแล้วยังมีถ้อยคำที่ความหมายใกล้เคียงที่มีการใช้กัน เช่น การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเมตตา ความกรุณา จิตอาสา การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การให้ ฯลฯ

อรिता พิสิฐโสธรานนท์ วิน เมฆไตรภพ และสุนิตย์ เสรษฐา (2549 : 75) ให้ความหมายของอาสาสมัครว่า บุคคลที่อาสาเข้ามาช่วยเหลือสังคมด้วยความสมัครใจ เสียสละ เพื่อช่วยเหลือผู้อื่น ป้องกัน แก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคม โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน

Susan J. Ellis และ Katarines H. Noyes (อ้างถึงใน ศุภรัตน์ รัตนมุขย์, 2549 :120) ให้ความหมายของอาสาสมัครว่า เป็นการเลือกกระทำสิ่งต่างๆ ที่เห็นว่าเป็นสิ่งที่ควรกระทำ และเป็นความรู้สึกรับผิดชอบต่อสังคมโดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นเงินทอง

จากความหมายทั้งหมดที่ได้กล่าวมา สรุปความหมายของอาสาสมัคร หมายถึง ผู้ที่สมัครใจทำงานเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนและสังคม โดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นเงิน หรือสิ่งอื่น

ใด บุคคลที่อาสาเข้ามาช่วยเหลือสังคมด้วยความสมัครใจ เสียสละ เพื่อช่วยเหลือผู้อื่น ป้องกัน แก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคมโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน

1.2 ความเป็นมาของงานอาสาสมัคร

การก่อตัวของอาสาสมัครที่เป็นทางการในประเทศไทย อาจแบ่งออกได้เป็น ยุคด้วยกัน (สุภรัตน์ รัตนมูขัย, 2552 : 122-127) คือ

ยุคแรก (2435 - 2474)

ยุคที่ประเทศไทยมีการปกครองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราช งานอาสาสมัครในยุคนี้ เกิดขึ้นจากการที่บรรดาชนชั้นผู้ปกครองเล็งเห็นถึงการทำให้ทันสมัย เฉกเช่นบรรดาอารยประเทศทางตะวันตกและการช่วยเหลือทหารผู้บาดเจ็บจากสงคราม ตลอดจนช่วยเหลือผู้เคราะห์ร้าย ด้วยการจัดให้มีสภาอุณาโลมแดงหรือสภาอากาศไทยในปัจจุบัน เป็นองค์กรที่ไม่ใช่เป็นหน่วยงานราชการทำหน้าที่ในการสงเคราะห์ช่วยเหลือและบรรเทาทุกข์ ซึ่งองค์กรนี้อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ขององค์พระมหากษัตริย์

ยุคที่สอง (2475 – 2516)

ยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตย ยุคนี้ระบบราชการมีลักษณะโครงสร้างที่มีอำนาจสูง งานอาสาสมัครได้ถูกพัฒนาขึ้นในลักษณะที่เป็นการให้เชิงสงเคราะห์อันเนื่องมาจากภาครัฐมองว่า ประชาชนยังอ่อนแอ ขาดความรู้ความสามารถในการช่วยเหลือตนเองได้ ขณะที่ภาครัฐการมีทั้งทรัพยากรต่างๆ และบุคลากรในการที่จะดูแลช่วยเหลือประชาชน ภาครัฐจึงถูกมองว่าเป็นเสมือนหนึ่งผู้ปกครอง เฉกเช่น การมองว่าพระมหากษัตริย์เป็นพ่อของแผ่นดิน ลักษณะการสงเคราะห์ดังกล่าว ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้และผู้รับในทางอุปถัมภ์ค้ำชูกัน โดยรัฐผ่านทางข้าราชการเป็นผู้อุปถัมภ์ องค์กรอาสาสมัครเอกชนที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ยังมีไม่มากนักและการทำงานส่วนใหญ่เป็นไปในทิศทางเดียวกันคือเน้นที่การสงเคราะห์ เช่น สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ (2503) มูลนิธิร่วมกตัญญู (2513) สามคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ (2512) ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม ในตอนปลายของยุคนี้ บรรดาปัญญาชนและนักวิชาการหลายท่านได้เล็งเห็นถึงสภาพความแตกต่างกันอย่างมากระหว่างสังคมเมืองกับสังคมชนบท กล่าวคือ ชนบทเป็นภาคที่ประสบความขาดแคลนอย่างมาก ทั้งด้านวัตถุและบุคลากร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญญาชน คนหนุ่มสาว ที่มีโอกาสได้รับการศึกษาระดับสูง มีความสนใจในปัญหาของชนบทไม่มากนัก ศาสตราจารย์ ดร. ป๋วย อึ๊งภากรณ์ คณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ในขณะนั้น ร่วมกับผู้บริหารมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

และบุคลากรในวงการศึกษานำเสนอความคิดการจัดส่งบัณฑิตออกไปใช้ชีวิตร่วมกับชาวชนบท ในฐานะนักศึกษาและอาสาสมัคร เพื่อเรียนรู้และหาประสบการณ์จากสภาพความจริงในการดำรงชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นชนบทด้วย เชื่อว่าเป็นการสร้างให้ “บัณฑิต” เกิดความสำนึก ห่วงใย และความรับผิดชอบต่อชนบทและส่วนรวมในระยะยาว จึงได้มีการตั้งโครงการบัณฑิตอาสาสมัครขึ้นในปี พุทธศักราช 2512 เป็นโครงการทดลองภายใต้การดูแลของคณะเศรษฐศาสตร์ ต่อมาได้ยกฐานะเป็นสำนักบัณฑิตอาสาสมัครในปี พุทธศักราช 2518 ที่มีความสำคัญเทียบเท่าคณะหนึ่งของมหาวิทยาลัย สำนักบัณฑิตอาสาสมัครได้ทำหน้าที่ในการให้การฝึกอบรมกับบัณฑิตที่เข้าร่วมโครงการ หรือที่เรียกว่า “บัณฑิตอาสาสมัคร” หลักจากศึกษาภาควิชาการ บัณฑิตอาสาสมัครจะเข้าร่วมปฏิบัติงานในโครงการพัฒนาในพื้นที่ชนบทเป็นเวลา 7 เดือน หลังจากนั้นจะเขียนสารนิพนธ์ในประเด็นเรื่องที่น่าสนใจในพื้นที่ปฏิบัติงาน เป้าหมายสำคัญที่หลักสูตรมุ่งหวังคือการมีจิตอาสา และความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพชนบทไทย ปัจจุบันมีผู้ผ่านหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัครมากกว่า 900 และได้ทำงานรับใช้สังคมอยู่ในภาคต่างๆ มากมาย ทั้งราชการ เอกชน ประชาสังคม และภาคศาสนา

ยุคที่สาม (2517 – 2530)

ยุคหลังจากที่มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง โดยการที่ประชาชนและนักศึกษาได้รวมพลังกันขับไล่รัฐบาลเผด็จการทหาร ยุคนี้เป็นยุคที่ประชาชนเกิดความรู้สึกตื่นตัวในเรื่องประชาธิปไตย รูปแบบการพัฒนางานอาสาสมัครจึงเริ่มขยายออกไปจากภาครัฐราชการ โดยมีองค์กรเอกชนและองค์กรภาคประชาสังคมเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น บรรดาปัญญาชน คนหนุ่มสาวให้ความสำคัญกับการทำงานอาสาสมัครเพื่อสังคมมากขึ้น เพื่อตอบสนองต่ออุดมการณ์ทางการเมืองแนวประชาธิปไตย นักศึกษามีการออกกิจกรรมค่ายอาสาเพื่องานพัฒนาชนบทมากขึ้น โครงการอาสาสมัครเพื่อสังคม (คอส.) ก็ได้เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว คือในปีพุทธศักราช 2523 และต่อมาปีพุทธศักราช 2529 ได้จดทะเบียนเป็นมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (มอส.) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนงานพัฒนาของสังคมขององค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งบทบาทการสนับสนุนที่สำคัญคือ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่คนหนุ่มสาวได้มีความตระหนักและเข้าใจปัญหาสังคม โดยการเป็นอาสาสมัครเต็มเวลาทำงานในโครงการพัฒนาสังคมขององค์กรพัฒนาเอกชนเป็นระยะเวลา 2 ปีเต็ม และเมื่อครบวาระการทำงาน พวกเขาจะเป็นกำลังสำคัญในงานพัฒนา หรือสามารถกำหนดบทบาทของตนเองที่จะมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของสังคมได้ไม่ว่าจะไปอยู่ในจุดใดของสังคม

ยุคที่สี่ (2531 – 2543)

ยุคทุนนิยมเบ่งบาน เป็นยุคที่ประเทศไทยเปิดเสรีทางการค้าและการลงทุน การเมืองของประเทศมีลักษณะที่เป็นธุรกิจการเมืองสูง มีการใช้เงินเพื่อประโยชน์ทางการเลือกตั้งสูงมากอย่างที่

ไม่เคยเป็นมาก่อน ประชาชนถูกชักนำไปในทิศทางบริโภคนิยมอย่างเสรี ซึ่งในที่สุดก็นำพาประเทศไปสู่วิกฤติทางเศรษฐกิจและการเงิน ซึ่งในยุคนี้ความรู้สึกตระหนักรู้ถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมในงานอาสาสมัครถูกลดทอนลง เห็นได้จากความสนใจของเยาวชนคนหนุ่มสาวที่เข้าร่วมโครงการอาสาสมัครต่างๆ ลดจำนวนลง เช่น โครงการอาสาสมัครของมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม บัณฑิตอาสาสมัครของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อย่างไรก็ตาม หลักเกิดวิกฤติเศรษฐกิจได้เกิดแนวความคิดการใช้โครงการอาสาสมัครเข้ามาแก้ไขปัญหาทางสังคมและเศรษฐกิจ เช่น โครงการสำนึกรักบ้านเกิด โครงการบัณฑิตอาสาสมัครกองทุนหมู่บ้าน ฯลฯ โดยผู้ที่เข้าร่วมโครงการนี้จะได้รับค่าตอบแทนทางเศรษฐกิจที่เทียบเคียงกับผู้ที่เริ่มเข้ารับราชการใหม่ และที่สำคัญคือ ได้มีโอกาสในการพัฒนาศักยภาพในการทำงานมากขึ้น พร้อมได้หนังสือรับรองการผ่านงาน และในบางโครงการผู้ที่เข้าร่วมโครงการยังได้รับวุฒิบัตรทางการศึกษาในระดับประกาศนียบัตรชั้นสูงอีกด้วย เช่น โครงการบัณฑิตอาสาสมัครกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ซึ่งสามารถนำไปใช้ในการศึกษาต่อหรือการรับรองการผ่านงานอีกด้วย

ยุคที่ห้า (2544 – ปัจจุบัน)

จากการที่สมาชิกใหญ่แห่งสหประชาชาติได้กำหนดให้ปีคริสต์ศักราช 2001 หรือ พุทธศักราช 2544 เป็นปีอาสาสมัครสากล เพื่อเน้นถึงความสำคัญของงานอาสาสมัครและกระตุ้นให้ผู้คนในสังคม ภาครัฐ ภาคธุรกิจ และองค์กรเอกชน ได้หาแนวทางที่จะส่งเสริมสนับสนุนยกระดับและสร้างความเข้มแข็งให้แก่งานอาสาสมัครทั้งระดับบุคคล กลุ่ม และสาธารณชน คณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 19 ธันวาคม พุทธศักราช 2543 เห็นชอบตามที่คณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ เสนอให้ประเทศไทยจัดกิจกรรมเนื่องในปีอาสาสมัครสากล และกำหนดให้วันที่ 21 ตุลาคม ของทุกปี อันตรงกับวันคล้ายวันพระราชสมภพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเป็นวันอาสาสมัครไทย ในโอกาสปีอาสาสมัครสากลและวันอาสาสมัครไทย รัฐบาลพร้อมด้วยหน่วยงานที่มีองค์การอาสาสมัครและอาสาสมัครทั้งหลายจึงได้ประกาศปฏิญญาอาสาสมัครไทย เพื่อแสดงเจตนารมณ์และพันธกิจที่จะส่งเสริมงานอาสาสมัครให้มีความเจริญก้าวหน้า ตลอดจนส่งเสริมบทบาทการปฏิบัติการกิจของอาสาสมัครให้มีประสิทธิภาพ เพื่อเป็นประโยชน์แก่ประชาชน สังคม และประเทศชาติยิ่งขึ้น

1.2.1 ปฏิญญาอาสาสมัครไทย

คณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ ได้ร่างปฏิญญาอาสาสมัครไทยและนโยบายการพัฒนางานอาสาสมัคร เพื่อเสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณาให้ความเห็นชอบ คณะรัฐมนตรีได้มีมติ เมื่อวันที่ 16 ตุลาคม 2544 เห็นชอบปฏิญญาอาสาสมัครไทยและนโยบาย

พัฒนางานอาสาสมัครตามที่เสนอและได้มีมติประกาศให้ปี 2545 เป็นปีแห่งการพัฒนางานอาสาสมัครไทย

ปณญญาอาสาสมัครไทยมุ่งให้ความสำคัญบทบาทของอาสาสมัคร งานอาสาสมัครและบทบาทของทุกฝ่ายทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ในการร่วมมือกันส่งเสริมสนับสนุน และพัฒนาบทบาทของอาสาสมัครให้เข้มแข็ง เพื่อประโยชน์ของสาธารณชน ปณญญาอาสาสมัครไทย มีทั้งหมด 9 ข้อ ดังนี้

ข้อ 1 อาสาสมัครมีบทบาทสำคัญในการบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่สังคมทั้งในด้านการสงเคราะห์ผู้ประสบความทุกข์ยากเดือดร้อน การป้องกัน แก้ไขปัญหา การพัฒนาสังคมและส่งเสริมความมั่นคงของชาติ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนอย่างเป็นธรรมและทั่วถึง

ข้อ 2 อาสาสมัครที่พึงประสงค์ต้องมีจิตวิญญาณของอาสาสมัคร เป็นผู้ปฏิบัติงานด้วยความสมัครใจเพื่อประโยชน์แก่ประชาชน สังคมและประเทศชาติโดยไม่หวังสิ่งตอบแทนเป็นผู้มีอุดมการณ์โดยถือประโยชน์ส่วนรวมเหนือกว่าประโยชน์ส่วนตน ทำงานด้วยความเสียสละ กระตือรือร้น เอื้ออาทร บริสุทธิ์ใจ และมีศรัทธาที่จะทำงานอาสาสมัคร

ข้อ 3 อาสาสมัครสมควรได้รับการยกย่องสรรเสริญ เพราะเป็นผู้ที่สมัครใจทำงานเพื่อประโยชน์แก่ประชาชน สังคม และประเทศชาติอย่างแท้จริง

ข้อ 4 ภาครัฐและภาคเอกชน จะต้องส่งเสริมสนับสนุนงานอาสาสมัครอย่างจริงจังและต่อเนื่อง โดยการพัฒนาอาสาสมัครให้มีความรู้ ความสามารถ อุดมการณ์และคุณธรรม

ข้อ 5 ภาครัฐและภาคเอกชน ต้องส่งเสริมสนับสนุนการบริหารจัดการงานอาสาสมัคร เพื่อให้งานอาสาสมัครมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

ข้อ 6 ภาครัฐ ต้องจัดให้มีกฎหมายหรือระเบียบรับรองรับสถานภาพของอาสาสมัครให้การคุ้มครอง และเอื้อประโยชน์ต่อการปฏิบัติงานของอาสาสมัครได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อ 7 ภาครัฐและภาคเอกชน ควรส่งเสริมและปลูกจิตสำนึกในการเป็นอาสาสมัครให้แก่เด็ก เยาวชน และประชาชนทั่วไป

ข้อ 8 ภาครัฐ รัฐวิสาหกิจ องค์กรธุรกิจและองค์กรต่างๆ ควรส่งเสริมสนับสนุนให้ข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ เจ้าหน้าที่ขององค์กรได้ปฏิบัติงานอาสาสมัครที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชน สังคมและประเทศชาติ โดยไม่ถือเป็นวันลา

ข้อ 9 ภาครัฐต้องจัดตั้งคณะกรรมการ โดยมีผู้แทนของภาครัฐและภาคเอกชน ที่เกี่ยวข้องกับงานอาสาสมัครเป็นกรรมการ เพื่อทำหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย แผนงาน ส่งเสริมสนับสนุนประสานงาน ติดตามประเมินผลการปฏิบัติงานอาสาสมัคร

1.2.2 นโยบายการพัฒนางานอาสาสมัคร

งานอาสาสมัครเป็นงานที่มีคุณค่าต่อสังคม และบุคคลที่เข้ามาเป็นอาสาสมัครได้เสียสละเวลาอันมีค่า ตลอดจนความสุขส่วนตัว เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นหรือทำประโยชน์ให้แก่สังคม โดยไม่หวังสิ่งตอบแทนนั้นควรแก่การยกย่องสรรเสริญ โดยเฉพาะในสังคมไทยยุคใหม่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปทำให้เป็นปัญหาทางสังคมการที่มีอาสาสมัครเข้ามาช่วยรัฐบาลบรรเทาปัญหาของบ้านเมืองนั้น นับว่าเป็นคุณประโยชน์อย่างยิ่งและสอดคล้องกับทุกภาคส่วนในการเข้ามามีส่วนร่วม ในการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม

ดังนั้นเพื่อเป็นการส่งเสริมและพัฒนางานอาสาสมัคร รัฐบาลจึงกำหนดนโยบายการพัฒนางานอาสาสมัครดังนี้

1. ส่งเสริมสนับสนุนอาสาสมัครอย่างจริงจัง โดยการพัฒนาอาสาสมัครให้มีความรู้ความสามารถ อุดมการณ์และคุณธรรม เพื่อจะได้เป็นพลังสำคัญในการสงเคราะห์ ผู้มีปัญหา การป้องกัน แก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคม พัฒนาองค์กร และการส่งเสริมความมั่นคงของชาติ
2. ส่งเสริมสนับสนุนการบริหารจัดการงานอาสาสมัคร เพื่อให้ภาครัฐและภาคเอกชนที่มีอาสาสมัคร ได้บริหารจัดการงานอาสาสมัครได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
3. จัดตั้งองค์การอาสาสมัครระดับชาติ โดยให้มีคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานอาสาสมัครแห่งชาติ ประกอบด้วย ผู้แทนของหน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน และอาสาสมัคร มีอำนาจหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย แผนงาน ส่งเสริมสนับสนุน ประสานงาน ติดตาม และประเมินผล การปฏิบัติงานของอาสาสมัคร
4. ส่งเสริมการจัดตั้งสถาบันหรือศูนย์ฝึกอบรมอาสาสมัคร ทั้งในระดับชาติและระดับจังหวัด เพื่อจัดให้มีการฝึกอบรมอาสาสมัครประเภทต่างๆ ให้อาสาสมัครเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ อุดมการณ์ คุณธรรมและมาตรฐานในการปฏิบัติงาน
5. จัดตั้งศูนย์อาสาสมัครระดับชาติ ระดับจังหวัดและระดับท้องถิ่น เพื่อเป็นศูนย์ข้อมูลกลางในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ประสบการณ์ ส่งเสริมสนับสนุน และประสานงานของอาสาสมัคร รวมทั้งจัดทำทะเบียนอาสาสมัครและให้อาสาสมัครได้ปฏิบัติงานในหน่วยงานที่ตรงกับความสนใจ
6. จัดทำคู่มือปฏิบัติงานสำหรับอาสาสมัครประเภทต่างๆ เพื่อช่วยให้อาสาสมัครได้ปฏิบัติหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพ ได้มาตรฐานและมีผลงานที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนสังคมและประเทศชาติ
7. ประชาสัมพันธ์งานอาสาสมัครให้เป็นที่แพร่หลาย เป็นที่รู้จัก ยอมรับของภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนโดยทั่วไป

8. จัดให้มีสวัสดิการ ส่งเสริมขวัญกำลังใจและให้การยกย่องอาสาสมัคร รวมทั้งหน่วยงานองค์กรที่มีอาสาสมัครที่ปฏิบัติงานด้วยความเข้มแข็ง เสียสละ มีผลงานดีเด่นที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชน สังคม และประเทศชาติ ตลอดจนส่งเสริมสนับสนุนให้ข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ พนักงานเอกชน ได้ปฏิบัติงานอาสาสมัครโดยไม่ถือเป็นวันลา ทั้งนี้ จะต้องไม่มีผลทำให้เกิดความเสียหายต่องานราชการ

9. ให้การสนับสนุนการจัดงานวันอาสาสมัครไทย ทั้งในระดับชาติ และระดับจังหวัด เพื่อส่งเสริมสนับสนุน บทบาทและความสำคัญของอาสาสมัครและงานอาสาสมัคร

10. ปลุกจิตสำนึกและจิตวิญญาณของอาสาสมัคร ในบุคคลกลุ่มต่างๆทั้งเด็กเยาวชน ประชาชน ตลอดจนนักการเมือง ข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ พนักงานเอกชนในการทำงานเพื่อสังคม

11. ให้มีกฎหมายหรือระเบียบรองรับสถานภาพของอาสาสมัคร ให้การคุ้มครองและเอื้อประโยชน์ต่อการปฏิบัติงานของอาสาสมัครได้อย่างมีประสิทธิภาพ

12. จัดตั้งสภาอาสาสมัครแห่งชาติเป็นองค์กรอิสระ โดยหน่วยงานและองค์กรที่มีอาสาสมัครเป็นสมาชิก เป็นผู้บริหารงาน โดยได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ

1.3 แนวคิดและทิศทางการพัฒนางานอาสาสมัคร

สมพร เทพสิทธา (2543 : 14-15) กล่าวถึง คุณสมบัติที่สำคัญของอาสาสมัครมี 3 ประการคือ

1. ทำงานด้วยความสมัครใจ ไม่ใช่ด้วยการถูกบังคับหรือเพราะเป็นหน้าที่
2. เป็นงานเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนและสังคมหรือสาธารณประโยชน์
3. ทำโดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นเงิน

จิตและวิญญาณของอาสาสมัคร คือ การทำงานด้วยความสมัครใจเพื่อเห็นแก่ประโยชน์ของผู้อื่น ประชาชน และสังคม โดยไม่หวังผลตอบแทนที่เป็นเงินหรือวัตถุ เช่น การทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ โดยไม่เห็นแก่บำเหน็จรางวัลหรือผลประโยชน์

อาสาสมัครในอุดมคติ คือ อาสาสมัครที่ปฏิบัติงานด้วยอุดมคติ ซึ่งอุดมคติ หมายถึง ความคิดและความเชื่ออันสูงส่งที่จูงใจมนุษย์ให้พยายามบรรลุถึง เช่น อุดมคติของลูกเสือที่ว่า “เสียชีพอย่าเสียสัตย์” อุดมคติของทหารที่ว่า “สละชีพเพื่อชาติราชบัลลังก์” อุดมคติของตำรวจที่ว่า “บำบัดทุกข์ บำรุงสุข” อุดมคติของราชการที่ว่า “ผู้บริการประชาชน” อุดมคติของนักการเมืองที่ว่า “เพื่อประชาชน ประเทศชาติ และประชาธิปไตย”

อาสาสมัครมีบทบาทที่สำคัญในการสังคมสงเคราะห์ การแก้ไขปัญหาสังคม และการพัฒนาสังคม เป็นกำลังสำคัญขององค์กรเอกชนและรัฐบาลที่ช่วยเหลือผู้ประสบปัญหาความทุกข์ยากเดือนร้อนประเภทต่างๆ เช่น ผู้เจ็บป่วยตามโรงพยาบาล ผู้ประสบสาธารณภัย ช่วยในการแก้ไขปัญหาสังคม เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาอาชญากรรม และช่วยในการพัฒนาสังคม เช่น การพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท รวมทั้งการส่งเสริมความมั่นคงของชาติ นอกจากนี้อาสาสมัครได้ช่วยบริหารงานองค์กรเอกชน เช่น สมาคม และมูลนิธิ ด้วยความสามารถและเสียสละ ทำให้องค์กรเอกชนมีบทบาทที่สำคัญในการทำประโยชน์ให้แก่ประชาชน สังคม และประเทศชาติ

หลายประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา ได้ให้ความสำคัญและให้เกียรติแก่อาสาสมัครอย่างมาก เช่น จัดให้มีวันอาสาสมัครแห่งชาติ ให้รางวัลแก่อาสาสมัครที่มีผลงานดีเด่น จัดให้มีการประชุมอาสาสมัครทั่วประเทศ จัดให้มีสถาบันฝึกอบรมอาสาสมัคร

สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ตระหนักถึงบทบาทและความสำคัญของอาสาสมัคร จึงได้กำหนดไว้ในนโยบายของสภาสังคมสงเคราะห์ฯ พุทธศักราช 2542 – 2545 เกี่ยวกับงานอาสาสมัครมีข้อความว่า “ส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาอาสาสมัคร เพื่อให้อาสาสมัครมีความรู้ ความสามารถ และมีอุดมการณ์ในการบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น สังคม และประเทศชาติ จัดให้มีการฝึกอบรมอาสาสมัครประเภทต่างๆ อาทิ อาสาสมัครพัฒนาสังคม ชกข์องและเชิดชูเกียรติอาสาสมัครที่มีผลงานดีเด่น จัดงานวันอาสาสมัคร”

1.3.1 บทบาทของอาสาสมัคร แบ่งออกได้เป็น 5 ด้าน

1. บทบาทในการสังคมสงเคราะห์

อาสาสมัครมีบทบาทที่สำคัญในการสังคมสงเคราะห์ โดยการช่วยเหลือผู้ประสบความทุกข์ยากเดือนร้อนประเภทต่างๆ เช่น ทหาร ตำรวจที่ได้รับบาดเจ็บจากการปฏิบัติหน้าที่ และผู้เจ็บป่วยที่รักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาล ผู้ประสบสาธารณภัย คนพิการ เด็กเร่รอน คนไร้ที่พึ่ง ผู้สูงอายุ ผู้ประสบปัญหาชีวิตและปัญหาครอบครัว อาสาสมัครจะช่วยในการรักษาพยาบาล ช่วยเป็นเพื่อน ช่วยให้คำปรึกษาและกำลังใจ

2. บทบาทในการแก้ไขปัญหาสังคม

ปัจจุบันปัญหาสังคมได้เพิ่มมากขึ้นและรุนแรงยิ่งขึ้น อาสาสมัครมีบทบาทที่สำคัญในการป้องกันและแก้ไขปัญหาสังคม เช่น ร่วมรณรงค์ในโครงการเกี่ยวกับการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติด ปัญหาสิ่งแวดล้อมและมลพิษ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ปัญหาความเสื่อมโทรมด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม ปัญหาโสเภณี และโรคเอดส์

3. บทบาทในการพัฒนาสังคม

อาสาสมัครมีบทบาทที่สำคัญในการพัฒนาคนกลุ่มต่างๆ เช่น เด็ก เยาวชน สตรี รวมทั้งผู้ด้อยโอกาส เช่น คนพิการ ให้เป็นผู้มีคุณภาพและคุณธรรม มีความสุขในสังคม พัฒนาครอบครัวให้มีความอบอุ่น พัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งทั้งการพัฒนาด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง พัฒนาสังคมให้เป็นสังคมที่เข้มแข็งและมีคุณภาพใน 3 ด้าน คือ สังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ สังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกันจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 พุทธศักราช 2545 - 2547

4. บทบาทในการพัฒนาองค์กร

อาสาสมัครมีบทบาทที่สำคัญในการพัฒนาองค์กรเอกชน (Non Governmental Organization หรือ NGO) ได้ร่วมบริหารงานขององค์กรเอกชน เช่น สมาคมและมูลนิธิ ด้วยความรู้ความสามารถ และความเสียสละ ทำให้องค์กรเอกชนมีบทบาทที่สำคัญในการทำประโยชน์ให้แก่ประชาชน สังคม และประเทศชาติ

5. บทบาทในการส่งเสริมความมั่นคงของชาติ

อาสาสมัครมีบทบาทที่สำคัญในการที่จะรักษาและส่งเสริมความมั่นคงของสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ดังจะเห็นได้จากบทบาทของลูกเสือชาวบ้าน อาสารักษาดินแดน ไทยอาสาป้องกันชาติ อาสาสมัครทหารพราน อาสาสมัครส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ

1.3.2 ประเภทของอาสาสมัคร

องค์กร United Way ของสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นองค์กรเอกชนทำหน้าที่ในการรณรงค์หาเงินนำมาจัดสรรให้แก่องค์กรสังคมสังเคราะห์ต่างๆ ได้แบ่งอาสาสมัครออกเป็น 2 ประเภท

1. อาสาสมัครบริหาร (Administrative Volunteer) ได้แก่ อาสาสมัครที่ทำหน้าที่ในการบริหาร คือ เป็นกรรมการอำนวยการ หรือกรรมการบริหารในองค์กรเอกชน

2. อาสาสมัครบริการ (Service Volunteer) ได้แก่ อาสาสมัครที่ทำหน้าที่ในการให้บริการ เช่น ในการสังคมสงเคราะห์ผู้ประสบความทุกข์ยากเดือดร้อน

ในประเทศไทยมีการแบ่งอาสาสมัครเป็น 5 ประเภท ดังนี้

1. อาสาสมัครประเภทสังคมสงเคราะห์ผู้ประสบปัญหา ได้แก่ อาสาภาคี แพทย์อาสาสมัคร อาสาสมัครประชาสงเคราะห์ อาสาสมัครบรรเทาสาธารณภัย อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน อาสาสมัครติดตามผลผู้เลิกยาเสพติด

2. อาสาสมัครประเภทแก้ปัญหาสังคม ได้แก่ อาสาสมัครคุมประพฤติ อาสาสมัครสิ่งแวดล้อม อาสาสมัครวางแผนครอบครัว อาสาสมัครของสมาคมสมาชิตันส์ อาสาสมัครร่วมด้วยช่วยกัน

3. อาสาสมัครประเภทพัฒนาสังคม ได้แก่ อาสาสมัครพัฒนาชุมชน อาสาพิทักษ์วัฒนธรรม อาสาสมัครอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนา อาสาสมัครวางแผนครอบครัว อาสาสมัครเพื่อสังคม อาสาสมัครธุรกิจเพื่อสังคม บัณฑิตอาสาสมัคร อาสาสมัครผู้บำเพ็ญประโยชน์

4. อาสาสมัครประเภทพัฒนาองค์กร ได้แก่ อาสาสมัครที่ทำหน้าที่ในการบริหารและพัฒนาองค์กร เช่น กรรมการอำนวยการ กรรมการบริการ กรรมการหาทุน

5. อาสาสมัครประเภทส่งเสริมความมั่นคงของชาติ เช่น ไทยอาสาป้องกันชาติ อาสารักษาดินแดน อาสาป้องกันชาติ อาสารักษาดินแดน อาสาป้องกันฝ่ายพลเรือน อาสาสมัครทหารพราน ลูกเสือชาวบ้าน อาสาสมัครส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ

อาสาสมัครควรจะต้องปรับตัวและพัฒนาตนเอง เพื่อให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพในสถานการณ์ปัจจุบัน ดังนี้

1. พยายามพัฒนาตนเองอยู่เสมอ เพื่อให้มีความรู้ ความสามารถในการที่จะปฏิบัติงานอาสาสมัครได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. ศึกษาหาความรู้ ทั้งความรู้ทั่วไป และความรู้ที่จำเป็นในการปฏิบัติงานอาสาสมัคร โดยการศึกษาจากหนังสือจากการฟังวิทยุ ฟังการบรรยาย การอภิปราย และเข้าร่วมสัมมนา

3. ติดตามความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับภาวะเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ศิลปะ และวัฒนธรรม และเรื่องอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์อยู่เสมอ

4. มีอุดมคติในการปฏิบัติงาน โดยถือประโยชน์ส่วนรวม (อุกฤษฏ์ละประโยชน์) เหนือกว่าประโยชน์ส่วนตัว (อัตตัตถุประโยชน์)

5. ใช้คุณธรรมในการปฏิบัติงานอาสาสมัคร โดยเฉพาะพรหมวิหารธรรม สังคหัตถุธรรม และมรณวาสธรรม

6. มีความจงรักภักดีในสถาบัน ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

7. เป็นผู้ที่มีสัมมาทิฐิหรือแนวคิดที่ถูกต้อง เป็นประโยชน์และเป็นธรรม

8. มีปัญญา ความรอบรู้ สามารถพิจารณาและวินิจฉัยได้ว่าอะไรถูก อะไรผิด อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ

9. ละเว้นการกระทำและคำพูดใดๆ ที่ไม่เป็นประโยชน์และก่อให้เกิดผลเสียหายต่อส่วนรวม

10. คิด พูด และทำในสิ่งที่สุจริต ถูกต้อง เป็นประโยชน์และเป็นธรรม

11. ปฏิบัติหน้าที่ของอาสาสมัครตามความถนัด ความสามารถและความเหมาะสม ในการ สงเคราะห์ผู้มีปัญหาในการแก้ไขปัญหาสังคม ในการพัฒนาสังคม และในการพัฒนาองค์กร

12. ให้ความสนใจและให้การสงเคราะห์แก่กลุ่มบุคคลที่ยากจน และด้อยโอกาส และกลุ่มที่ อ่อนแอ ซึ่งได้แก่ กลุ่มเด็กและเยาวชน กลุ่มสตรี กลุ่มผู้สูงอายุ โดยเฉพาะผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชน แออัดและในชนบท

13. ให้ความสนใจและร่วมในการแก้ไขปัญหาสังคมที่น่าเป็นห่วง โดยเฉพาะปัญหาความ เสื่อมโทรมทางด้านศีลธรรมและจิตใจ ปัญหายาเสพติด ปัญหาโรคเอดส์ และปัญหาสิ่งแวดล้อม

14. ให้ความสนใจและร่วมในการพัฒนาสังคม โดยเฉพาะในการพัฒนาคนให้เป็นผู้มี คุณภาพและคุณธรรม มีคุณภาพชีวิตที่ดี บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม

15. ร่วมเป็นสมาชิกและกรรมการในองค์กรเอกชน อาสาสมัครหรือองค์กรสาธารณสุขุ และปฏิบัติงานตามหน้าที่ด้วยความเข้มแข็ง เสียสละ เพื่อความเจริญก้าวหน้าขององค์กร และเพื่อ ประโยชน์ของประชาชน สังคม และประเทศชาติ

16. ปฏิบัติตามพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ว่า “สิ่งสำคัญที่สุดที่ ทุกคนจะต้องมีอยู่เสมอไปในการดำเนินงาน คือ ความกระตือรือร้น ความบริสุทธิ์ใจ และอุทิศตน”

1.3.3 ทิศทางการพัฒนางานอาสาสมัครในอนาคต

1. รัฐบาลควรให้การส่งเสริมสนับสนุนงานอาสาสมัครอย่างจริงจัง โดยการพัฒนา อาสาสมัครให้มีความรู้ ความสามารถ มีอุดมคติ มีคุณธรรม เพื่อจะได้เป็นกำลังในการสงเคราะห์ผู้มี ปัญหา การแก้ไขปัญหาสังคม การพัฒนาสังคม การพัฒนาองค์กร ส่งเสริมความมั่นคงของชาติ

2. จัดทำแผนพัฒนางานอาสาสมัครแห่งชาติ โดยกำหนดนโยบาย เป้าหมาย แนวทาง และ โครงการส่งเสริมงานอาสาสมัครไว้ให้ชัดเจน ควรกำหนดนโยบายการพัฒนางาน อาสาสมัครใน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

3. จัดตั้งองค์กรอาสาสมัครระดับชาติ เช่น คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงาน อาสาสมัครแห่งชาติ ประกอบด้วยผู้แทนของหน่วยราชการและองค์กรเอกชนที่เกี่ยวข้อง มีอำนาจ หน้าที่ในการกำหนดนโยบาย แผนงาน ส่งเสริมประสานงาน ติดตามผลงานอาสาสมัครของ หน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐบาลและเอกชน

4. จัดตั้งสถาบันหรือศูนย์ฝึกอบรมอาสาสมัคร ทั้งในระดับชาติ และระดับจังหวัด จัดให้มี การฝึกอบรมอาสาสมัครประเภทต่างๆ เพื่อให้อาสาสมัครเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ มีอุดมคติ และคุณธรรม

5. จัดตั้งศูนย์อาสาสมัครระดับชาติและระดับจังหวัด จัดให้มีการจดทะเบียนอาสาสมัครที่มีคุณสมบัติตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ จัดให้อาสาสมัครได้ปฏิบัติงานในหน่วยงานที่มีความสนใจและความถนัด
6. จัดทำทำเนียบอาสาสมัครทั่วประเทศ เพื่อสะดวกในการติดต่อประสานงานกัน และการส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกัน ระหว่างอาสาสมัครด้วยกันเอง ระหว่างอาสาสมัครกับหน่วยงานต้นสังกัด ทั้งภาครัฐบาลและเอกชน
7. จัดทำคู่มือปฏิบัติงานสำหรับอาสาสมัครประเภทต่างๆ เพื่อช่วยให้อาสาสมัครได้ปฏิบัติหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพ และมีผลงานที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชน สังคม และประเทศชาติ
8. ประชาสัมพันธ์งานอาสาสมัครให้เป็นที่แพร่หลาย ให้เป็นที่รู้จักและยอมรับของหน่วยราชการต่างๆ และประชาชน โดยทั่วไป
9. จัดให้มีสวัสดิการส่งเสริมขวัญและกำลังใจและให้การยกย่องอาสาสมัครที่ปฏิบัติงานด้วยความเข้มแข็ง เสียสละ มีผลงานดีเด่นที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชน สังคม และประเทศชาติ
10. ส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับการบริหารงานอาสาสมัคร แก่หน่วยงานราชการและองค์การเอกชนที่มีอาสาสมัคร เพื่อให้การบริหารงานอาสาสมัครมีประสิทธิภาพและได้ประสิทธิผล เช่น ในเรื่องการคัดเลือกอาสาสมัคร การฝึกอบรมอาสาสมัคร การมอบหมายงานให้อาสาสมัครปฏิบัติ การติดตามประเมินผล การยกย่องและให้กำลังใจแก่อาสาสมัคร
11. ขยายการจัดงานวันอาสาสมัครให้เป็นงานระดับชาติ โดยให้มีการจัดงานวันอาสาสมัครในจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศ เพื่อส่งเสริมสนับสนุนบทบาทและความสำคัญของอาสาสมัคร ให้การยกย่องอาสาสมัครที่มีผลงานดีเด่นในการทำประโยชน์ให้แก่ประชาชน สังคม และประเทศชาติ
12. ปลูกฝังจิตวิญญาณของอาสาสมัคร ในบุคคลกลุ่มต่างๆ รวมทั้งประชาชนและชุมชน เพื่อให้มีจิตวิญญาณในการทำงานเพื่อสังคมด้วยใจบริการ โดยไม่หวังผลตอบแทนที่เป็นเงิน มีความสุขและความภูมิใจในการทำงานเพื่อความสุขของผู้อื่น และเพื่อประโยชน์ของสังคม หากนักการเมือง ข้าราชการ นักรูทกิจ ประชาชน และเยาวชน มีจิตวิญญาณของอาสาสมัครก็จะปฏิบัติหน้าที่เพื่อประโยชน์ส่วนรวมด้วยความเสียสละ (สมพร เทพสิทธิ์า, 2543:19-21)

1.4 งานอาสาสมัครในมิติศาสนา

การวิเคราะห์รูปแบบที่ควรจะเป็นของงานอาสาสมัคร โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในที่นี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาหลักคำสอนของศาสนาที่มีประชาชนในพื้นที่นับถือเป็นส่วนใหญ่ คือ ศาสนาอิสลาม และศาสนาพุทธ

1.4.1 อิสลามกับงานสาธารณกุศล

มัสลัน มาหะมะ คณบดีคณะศิลปศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา ได้ให้ความหมายงานสาธารณกุศล หมายถึง งานที่มนุษย์สร้างคุณประโยชน์แก่ผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็ คุณประโยชน์เชิงรูปธรรมหรือนามธรรมก็ตาม โดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆ เว้นแต่เพื่อแสวงหา ความโปรดปรานของอัลลอฮ์ หัวใจของศรัทธาชนที่อุทิศตนทำงานด้านสาธารณกุศล จะมีความ ผูกพันและโยงใยกับโลกอาคิเราะฮ์ (ปรโลกอันนิรันดร์) หวังในผลตอบแทนของอัลลอฮ์ และใฝ่ฝัน ที่จะเข้าสวนสวรรค์ของพระองค์ ชีวิตของเขาบนโลกนี้จะเต็มเปี่ยมไปด้วยความสิริมงคล หัวใจที่ เบิกบาน มีชีวิตที่สดใส ที่ไม่สามารถประเมินค่าเป็นตัวเลขได้

งานสาธารณกุศลจึงเป็นวัตถุประสงค์หลักของอิสลามที่ประกาศโดยนบีมุฮัมมัด (ขอความ สันติสุขจงมีแก่ท่าน) อิสลามเชิญชวนสู่การทำความดีผ่านบทบัญญัติในอัลกุรอานและ แบบอย่าง (ซุนนะฮ์) สรุปได้ดังนี้

1. อิสลามได้กำชับให้ศรัทธาชนกระทำแต่ความดี ดังปรากฏในอัลกุรอาน

ความว่า “และจงประกอบความดี หวังว่าพวกเจ้าจะได้รับชัยชนะ” (อัลกุรอาน 22 : 77)

ความว่า “และความดีใดๆ ที่พวกเขากระทำ พวกเขาจะไม่ถูกปฏิเสธในความดีนั้นเป็นอันขาด และอัลลอฮ์ทรงรู้ดีต่อบรรดาผู้ที่ยำเกรง” (อัลกุรอาน 3 : 115)

2. อิสลามกำชับให้ศรัทธาชนใช้ชีวิตที่สุภาพอ่อนโยน ดังปรากฏในอัลกุรอาน

ความว่า “และจงพูดจาแก่เพื่อนมนุษย์อย่างดี” (อัลกุรอาน 2 : 83)

นบีมุฮัมมัด (ขอความสันติสุขจงมีแก่ท่าน) กล่าวไว้ความว่า “ผู้ใดที่ศรัทธาต่ออัลลอฮ์และ วันอาคิเราะฮ์แล้ว เขาพึงใช้ชีวิตที่ดีหรือหนึ่งเสีย”

3. อิสลามกำชับให้มุสลิมเร่งรีบในการทำความดี อัลลอฮ์ตรัสไว้ว่า

ความว่า “และพวกเจ้าจงรีบเร่งกันไปสู่การอภัยโทษจากพระเจ้าของพวกเจ้า และไปสู่ สวรรค์ซึ่งความกว้างของมันนั้น กว้างกว่าชั้นฟ้าและแผ่นดิน โดยที่มันถูกเตรียมไว้สำหรับบรรดาผู้ ที่ยำเกรง” (อัลกุรอาน 3 : 133)

4. อิสลามได้กำชับให้มีการแข่งขันการทำความดี อัลลอฮ์ ตรัสไว้ว่า

ความว่า “ดังนั้นพวกเจ้าจงแข่งขันกันในความดีทั้งหลายเถิด” (5 : 48)

อะบูฮุร็อยเราะฮ์ เล่าว่า มีกลุ่มผู้ยากจนมาหาท่านนบีมุฮัมมัด (ขอความสันติสุขจงมีแก่ท่าน) พร้อมร้องเรียนว่า บุคคลที่ร่ำรวยสามารถอุปถัมภ์บุญอันมากมาย และได้พำนักอยู่ ณ ชั้นสูงสุด ในสวนสวรรค์ พวกเขาละหมาดเหมือนพวกเราละหมาด พวกเขาถือศีลอดเหมือนกับเราถือศีลอด แต่พวกเขามีทรัพย์สมบัติอันเหลือเฟือในการทำหัจญ์ การทำอุมเราะฮ์ ญิฮาดและการบริจาคทาน ในขณะที่พวกเราไม่สามารถจะทำเช่นนั้นได้ นบีมุฮัมมัด (ขอความสันติสุขจงมีแก่ท่าน) จึงกล่าวว่า

“เอาใหม่ล่ะ! ฉันจะบอกพวกท่าน หากพวกท่านปฏิบัติแล้ว พวกท่านจะได้ผลบุญมากกว่าผู้คนก่อนหน้าพวกท่าน ไม่มีใครที่สามารถเทียบเคียงพวกท่านและพวกท่านจะเป็นผู้ประเสริฐสุด เว้นแต่จะมีบุคคลที่กระทำเหมือนพวกท่าน ท่านทั้งหลายจงกล่าว ตัสบีหฺ ตะหฺมีด และตักบีร หลังละหมาดทุกครั้ง จำนวน 33 ครั้ง”

5. อิสลามเชิญชวนให้ศรัทธาชนกระทำแต่ความดี อัลลอฮฺ ตรัสไว้ว่า ความว่า “และจงให้มีขึ้นในบรรดาพวกเจ้า ซึ่งขณะหนึ่งที่เชิญชวนไปสู่ความดีและใช้ให้กระทำการที่ชอบ และห้ามปรามมิให้กระทำการที่มิชอบ และชนเหล่านี้แหละคือผู้ได้รับความสำเร็จ” (อัลกุรอาน 3 : 104)

นบีมุฮัมมัด (ขอความสันติสุขจงมีแด่ท่าน) กล่าวไว้ความว่า “ผู้ใดที่ชี้แนะให้กระทำความดี เขาจะได้ผลบุญเทียบเท่ากับผู้ที่ปฏิบัติความดีนั้น”

6. อิสลามสอนให้มุสลิมส่งเสริมการทำความดี อัลกุรอานกล่าวไว้ความว่า “เจ้าเห็นแล้วมิใช่หรือ ผู้ที่ปฏิเสธการตอบแทน นั่นก็คือผู้ที่ไม่สนใจใยดีต่อเด็กกำพร้า และไม่สนับสนุนในการให้อาหารแก่ผู้ขัดสน” (อัลกุรอาน 107 : 1-3)

อัลกุรอานได้เล่าถึงสาเหตุของบรรดาผู้ปฏิเสธศรัทธาที่ต้องเข้านรกว่า ความว่า “แท้จริง เขามีได้ศรัทธาต่ออัลลอฮฺผู้ยิ่งใหญ่ และเขามีได้ส่งเสริมให้อาหารแก่คนขัดสน” (อัลกุรอาน 69 : 33-34)

อัลกุรอานได้ประณามผู้ปฏิเสธศรัทธาว่า ความว่า “มิใช่เช่นนั้นดอก แต่พวกเจ้ามิได้ให้เกียรติแก่เด็กกำพร้าต่างหาก และพวกเจ้ามิได้ส่งเสริมกันในการให้อาหารแก่คนยากจนและขัดสน” (อัลกุรอาน 89:17-18)

อัลกุรอานสอนให้เราเห็นว่า นอกจากอิสลามได้สั่งใช้มุสลิมให้อาหารแก่ผู้ขัดสนแล้ว อิสลามได้เพิ่มภารกิจแก่มุสลิมด้วยการกำชับให้สนับสนุนและส่งเสริมในการให้อาหารแก่ผู้ยากไร้อีกด้วย

7. อิสลามสอนให้มุสลิมมีความตั้งใจที่จะทำความดี

อิสลามเปิดโอกาสให้ผู้ตั้งใจที่จะทำความดี เพราะการตั้งใจที่บริสุทธิ์ย่อมประเสริฐกว่าการกระทำที่มีสิ่งไม่ดีแอบแฝงอยู่ ดังปรากฏในหะดีษที่นบีมุฮัมมัด (ขอความสันติสุขจงมีแด่ท่าน) กล่าวไว้ความว่า “โลกใบนี้มีไว้เพื่อคน 4 ประเภทได้แก่ 1) บ่าวที่อัลลอฮฺ ทรงประทานทรัพย์สมบัติและความรู้ให้แก่เขา เขาเกรงกลัวอัลลอฮฺ และกระชับสัมพันธ์ไมตรีระหว่างเพื่อนมนุษย์และเขารับรู้สิทธิของอัลลอฮฺ ที่พึงให้ บุคคลผู้นี้คือบุคคลที่ประเสริฐสุด 2) บ่าวที่อัลลอฮฺ ทรงประทานความรู้แต่ไม่ประทานทรัพย์สมบัติให้แก่เขา เขาจึงตั้งใจอย่างบริสุทธิ์และกล่าวว่า “หากฉันมีทรัพย์สมบัติแล้ว ฉันจะกระทำเหมือนกับคนๆ นั้น เขาจึงตั้งใจที่จะทำความดีตลอดเวลา ดังนั้นเขาทั้งสองคนได้รับผลบุญอย่างเท่าเทียมกัน 3) บ่าวที่อัลลอฮฺ ทรงประทานทรัพย์สมบัติแต่ไม่ประทานความรู้ เขาจึงทำลายทรัพย์สมบัติของเขาโดยปราศจากความรู้ ไม่เกรงกลัวอัลลอฮฺ ไม่กระชับสัมพันธ์ไมตรีระหว่างเพื่อนมนุษย์และไม่รับรู้สิทธิของอัลลอฮฺ ที่พึงให้ บุคคลผู้นั้นคือบุคคลที่ชั่วช้า

ที่สุด และ 4) บ่าวที่อัลลอฮ์ไม่ประทานทั้งทรัพย์สินสมบัติและความรู้ แต่เขากล่าวว่า “หากฉันมีทรัพย์สินสมบัติ ฉันจะกระทำเยี่ยงคนๆ นั้น เขาจึงตั้งใจที่จะทำความช่วยเหลือตลอดเวลา ดังนั้นเขาทั้งสองคนจะได้รับบาปอย่างเท่าเทียมกัน”

8. อิสลามส่งเสริมให้ทำความดี แม้เพียงนิดเดียว อัลกุรอานได้กล่าวไว้ว่า ความว่า “ดังนั้น ผู้ใดทำความดีหนักเท่าละอองธุลี เขาก็จะเห็นมัน” (อัลกุรอาน 99 : 7) อัลลอฮ์ ได้ตรัสอีกความว่า “แท้จริงอัลลอฮ์จะไม่ทรงสรรเสริญแม้เพียงน้ำหนักเท่าผงธุลี และถ้ามันเป็นสิ่งที่ดีอย่างหนึ่งอย่างใด พระองค์ก็จะทรงเพิ่มพูนความดีนั้นเป็นทวีคูณ และทรงประทานให้จากที่พระองค์ ซึ่งรางวัลอันใหญ่หลวง” (อัลกุรอาน 4 : 40) นบีมุฮัมมัด (ขอความสันติสุขจงมีแด่ท่าน) กล่าวไว้ความว่า “การบริจาคเงินจำนวน 1 ดิรฮัม มีคุณค่าที่ประเสริฐกว่า 100,000 ดิรฮัม” เหล่าเสาะฮะบะฮ์จึงถามว่า ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น? นบีมุฮัมมัด (ขอความสันติสุขจงมีแด่ท่าน) จึงตอบว่า “ผู้ชายคนหนึ่งมีเงินจำนวน 2 ดิรฮัม เขาได้บริจาคจำนวน 1 ดิรฮัม (ครึ่งหนึ่งของทรัพย์สินสมบัติของเขา) ในขณะที่ชายคนหนึ่งไปที่กุฎุมบีของเขาและได้บริจาคจำนวน 100,000 ดิรฮัม”

9. อิสลามประณามคนที่ขัดขวางการทำความดี การขัดขวางการทำความดีเป็นส่วนหนึ่งของผู้ที่มิมีนิสัยอันต่ำช้า ดังอัลกุรอานกล่าวไว้ความว่า “และเจ้าอย่าปฏิบัติตามทุกคนที่เป็นนักสาบานที่ต่ำช้า ผู้นิทาตระเวนใส่ร้ายผู้อื่น ผู้ขัดขวางการทำความดี ผู้ธรรมด่วงละเมิดและกระทำบาป” (อัลกุรอาน 68 : 10-12) อัลลอฮ์ ได้ตรัสอีกความว่า “เจ้าทั้งสอง (2 มะลาอิกะฮ์) จงโยนทุกคนที่ปฏิเสธศรัทธา และคืออันลงในนรกญะฮันนัม ผู้ขัดขวางการทำความดี ผู้ฝ่าฝืนและเคลือบแคลง (ในวันปรโลก)” (อัลกุรอาน 50 : 24-25)

10. อิสลามส่งเสริมสู่การทำความดี อัลกุรอานกล่าวไว้ความว่า “และพวกเจ้าจงช่วยเหลือกันในเรื่องที่เป็นคุณธรรมและความยำเกรง และจงอย่าช่วยกันในเรื่องที่เป็นบาปและเป็นศัตรูกัน และพึงกลัวเกรงอัลลอฮ์เถิด แท้จริงอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้ทรงรุนแรงในการลงโทษ” (อัลกุรอาน 5 : 2) นบีมุฮัมมัด (ขอความสันติสุขจงมีแด่ท่าน) กล่าวไว้ความว่า “อุปมาผู้ศรัทธาด้วยกัน อุปมาผู้ตั้งอาคารหลังหนึ่งที่ทุกส่วนต่างค้ำจุนซึ่งกันและกัน” และนบีได้สอดนิ้วมือทั้งสองข้างของท่านเข้าด้วยกัน

11. ผู้ที่มีส่วนร่วมในการทำความดี ย่อมได้รับผลบุญอย่างเท่าเทียมกัน ท่านหญิงอาอิชะฮ์เล่าว่า นบีมุฮัมมัด (ขอความสันติสุขจงมีแด่ท่าน) กล่าวว่า “หากหญิงคนหนึ่งบริจาคอาหารที่มีประโยชน์ที่มีอยู่ในบ้านของนาง นางจะได้รับผลบุญจากการที่นางบริจาคไว้ สามีนางก็จะได้รับผลบุญเนื่องจากเขาเป็นผู้แสวงหา และคนใช้ในบ้านก็จะได้รับผลบุญเช่นเดียวกัน (เนื่องจากมีส่วนร่วมในการทำความดี) ทั้ง 3 คนจะได้รับผลบุญอย่างเท่าเทียมกัน โดยไม่มีการลดหย่อนแต่อย่างใด”

เช่นเดียวกันกับผู้ทำงานในองค์กรสาขารณกศตต่างๆ ถึงแม้เขาจะทำงานโดยรับเงินเดือนประจำหรือค่าตอบแทนอื่นๆ หากเขามีความตั้งใจที่บริสุทธิ์เพื่ออัลลอฮ์แล้ว เขาจะได้รับผลบุญเช่นเดียวกันกับผู้บริจาคทุกประการ (มัสลิน มาหะมะ, 2552 : 69-72)

1.4.2 ศาสนาพุทธกับอาสาสมัคร

ศาสนาทุกศาสนาล้วนแต่มีอิทธิพลต่อความเชื่อและพฤติกรรมของบุคคลที่นับถือศาสนา นั้นๆ และความเชื่อทางศาสนาส่วนใหญ่ล้วนแต่มีส่วนสนับสนุนให้เกิดการส่งเสริมเรื่องงานอาสาสมัคร ซึ่งศาสนาพุทธก็มีลักษณะดังกล่าวเช่นกัน ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศไทยนับถือศาสนาพุทธ ชาวพุทธมีความเชื่อในเรื่อง “กรรม” ว่า บุคคลใดทำไม่ดีหรือทำบาปไว้ในชาติปางก่อนย่อมต้องรับผลของกรรมในชาตินี้ และหากต้องการได้รับกรรมดีที่เป็นความสุขสบายต่อไปในภายหน้าทั้งชาตินี้และชาติหน้าก็ควรที่จะต้องประกอบแต่กรรมดี ดังคำที่ว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” ซึ่งความเชื่อนี้นำไปสู่พฤติกรรมการให้ทาน การบริจาค การทำบุญ การช่วยซ่อมและสร้างวัด เป็นต้น ศาสนาพุทธจึงมีความสำคัญต่อการกำหนดเรื่องความเชื่อและพฤติกรรมของชาวไทยเกี่ยวกับ “การให้” และ “อาสาสมัคร” ซึ่งจะเป็นได้จากหลักธรรมคำสอนในสังคหวัตถุ 4 เรื่อง “ทาน” คือ ลักษณะของการให้ ไม่เอาเปรียบผู้อื่นและมีความสุขใจที่จะให้ โดยที่ทานหรือการให้ มี 2 ลักษณะด้วยกัน คือ “อามิสทาน” คือการให้ข้าวของเงินทอง และ “ธรรมทาน” คือการให้ความรู้ ปัญญา ตลอดจนการแนะนำสั่งสอน ซึ่งถือว่าเป็นทานชั้นสูง และ “อถดจริยา” คือ การทำตนให้มีประโยชน์มีกิริยาทำที่ของความพยายามจะทำประโยชน์อยู่ตลอดเวลา เป็นผู้ที่ใช้เวลาทุกนาทีให้มีประโยชน์ และหลักธรรมในพรหมวิหาร 4 เรื่อง “เมตตา” คือ ความปรารถนาดีต่อผู้อื่นในสถานการณ์ปกติทั่วไป และ “กรุณา” ในยามที่ผู้อื่นเดือดร้อน จะมีใจที่อยากจะช่วยจัดปัดเป่า และบรรเทาทุกข์ให้พวกเขาเหล่านั้น นอกจากนี้ วัดในศาสนาพุทธยังเป็นศูนย์กลางของการรวมกลุ่มพบปะกันของคนในชุมชน และร่วมกันทำกิจกรรมเชิงอาสาสมัครมาอย่างช้านาน แม้แต่เหตุการณ์โศกนาฏกรรมสึนามิที่ผ่านมา วัดที่อยู่บริเวณที่ประสบภัยหรืออยู่ใกล้เคียงได้แปรสภาพเป็นศูนย์กลางประสานงานความช่วยเหลือสิ่งของบริจาค เพื่อการบรรเทาทุกข์มากมายถูกบริจาคผ่านวัดเพื่อส่งตรงไปยังผู้ประสบภัย นอกจากนี้ วัดได้ทำหน้าที่เสมือนหนึ่งสถาบันทางการศึกษาที่สอนและฝึกให้ผู้คนรู้จักเรื่องการให้และการอาสาสมัครด้วย

วัฒนธรรมเรื่องการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

สังคมไทยในชนบทมีพลังของจิตอาสาแฝงอยู่ในวงจรของการผลิตในภาคการเกษตรและการดำรงชีวิต ผู้คนจะมีน้ำใจไมตรีต่อกัน มีการร่วมมือกันทำกิจกรรมทางสังคมของชุมชน เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว ซึ่งเป็นการที่เกษตรกรได้มีการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันช่วยแรงงานในการเก็บ

เกี่ยวผลผลิตข้าว หรือกลุ่มฌาปนกิจที่ชาวบ้านมีการร่วมกันทั้งเงินและแรงงานในการดำเนินการจัดงานศพให้กับสมาชิกในชุมชน หรือการมีโองน้ำไว้ที่หน้าบ้านสำหรับผู้เดินทางผ่านไปมาจะได้ดื่มยามกระหายน้ำ ภาพเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมแห่ง “การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน” และ “น้ำใจไมตรี” ในด้านการดำรงชีวิตการดูแลผู้ใหญ่หรือผู้อาวุโสของครอบครัวเป็นสิ่งพึงปฏิบัติของบรรดาลูกหลาน และการดูแลนี้ยังขยายการดูแลผู้สูงอายุที่เป็นเพื่อนบ้านกัน ซึ่งปรากฏการณ์เช่นนี้เปรียบเสมือนสวัสดิการทางสังคมของชุมชนที่มีได้เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน มีกลุ่มเหมืองฝายที่มีการจัดอาสาสมัครดูแลในเรื่องของการจัดการน้ำเพื่อใช้ในชุมชน กลุ่มที่จัดการเรื่องป่าชุมชนที่ชุมชนได้ดำเนินการพิทักษ์รักษาป่า เพื่อประโยชน์ใช้สอยของชุมชนร่วมกัน และยังเป็นการรักษาสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยชุมชนได้มีการจัดอาสาสมัครผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนในการดูแล

ดังนั้น กิจกรรมอาสาสมัคร หรือการมีจิตอาสาสมัครมีอยู่ในพื้นฐานของศาสนา สังคม และวัฒนธรรมของคนไทยที่ทำให้คนไทยมีน้ำใจและความเอื้ออาทรอยู่แล้ว หากได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมโดยนโยบายของรัฐก็จะก่อให้เกิดการรวมตัว มีเป้าหมายในกิจกรรม มีการจัดการที่เป็นระบบก็สามารถส่งผลต่อการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนได้ (สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549 : 120-122)

1.5 โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

1.5.1 ความเป็นมาโครงการ

จากสถานการณ์ความรุนแรงในสามจังหวัดชายแดนใต้ ซึ่งยังคงเกิดขึ้น อย่างต่อเนื่อง ทำให้นักวิชาการในมหาวิทยาลัย ไม่สามารถลงพื้นที่ได้ สถาบันวิจัยและพัฒนาสุขภาพภาคใต้สังเกตเห็นว่า บัณฑิตอาสาเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงระหว่างมหาวิทยาลัยกับชุมชนภาคใต้ จึงได้ดำเนินการโครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มาตั้งแต่ปลายปีพุทธศักราช 2547 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาคุณภาพของบัณฑิตทั้งด้านคุณธรรม จริยธรรม และความสามารถในการพัฒนาชุมชน และเพื่อพัฒนาบทบาทมหาวิทยาลัย โดยในระยะแรกส่งบัณฑิตอาสาลงพื้นที่เป้าหมาย 12 พื้นที่ ใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ และต่อมาได้ขยายพื้นที่ครอบคลุมทั่วภาคใต้

ในกระบวนการหล่อหลอมและพัฒนาบัณฑิตอาสา นั้น ทางโครงการใช้กลยุทธ์ “บัณฑิตพลัดถิ่น” คือบัณฑิตอาสาต้องทำงานในชุมชนที่ไม่ใช่จังหวัดบ้านเกิดของตนเอง โดยบัณฑิตที่ผ่านกระบวนการคัดเลือกอย่างเข้มข้น 2 รอบ จะได้รับการพัฒนาให้เกิดความรู้ ผ่านประสบการณ์จริง โดยใช้กระบวนการวิจัยและพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชนเป็นระยะเวลา 1 ปี บัณฑิตอาสาที่จบจากโครงการจะเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงและเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชุมชนและสร้างสันติภาพในภาคใต้

ผลการดำเนินงานที่ผ่านมา 5 รุ่น มีบัณฑิตอาสาที่จบหลักสูตร 104 คน มีชุมชนเข้าร่วม 70 ชุมชน ใน 13 จังหวัดภาคใต้ ดำเนินโครงการ 94 โครงการ สามารถเชื่อมโยงอาจารย์เข้าร่วมโครงการ 59 ท่าน จาก 18 คณะ ใน 3 มหาวิทยาลัย คือ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยมหิดล และมหาวิทยาลัยอิสลามยะลา มีการเชื่อมโยงเครือข่ายหลายสถาบัน เช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยท้องถิ่น (สกว.) สมาคมหยาดฝน สมาคมรักษ์ทะเลไทย สมาคมตำบลบ้านดงเมือง และโรงพยาบาลชุมชน เป็นต้น ปัจจุบันบัณฑิตอาสาที่จบจากโครงการทำงานในองค์กรภาครัฐ และภาคเอกชนในตำแหน่งทางด้านวิจัยและพัฒนาต่างๆ อาทิ ผู้ประสานโครงการ ผู้ช่วยนักวิจัย เป็นต้น นอกจากนี้หลังจากที่บัณฑิตอาสา สิ้นสุดการปฏิบัติงานในโครงการแล้ว ยังมีการรวมตัวกันตั้งเป็นชมรมศิษย์เก่าบัณฑิตอาสา ร่วมกันดำเนินกิจกรรมเพื่อสังคมอย่างต่อเนื่อง

ในอนาคตทางโครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วางแผนที่จะพัฒนาความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันองค์กรภาคประชาชนในพื้นที่ เพื่อสร้างความร่วมมือในการพัฒนาท้องถิ่น และขยายการรับสมัครบัณฑิตอาสา จากสถาบันอุดมศึกษาทั่วประเทศ ที่มีภูมิลำเนาอาศัยอยู่ในภาคใต้ เพื่อเปิดโอกาสให้นักศึกษาได้กลับมาพัฒนาท้องถิ่นภาคใต้ต่อไป (โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2553)

1.5.2 วัตถุประสงค์ของโครงการ

โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. พัฒนาคุณภาพบัณฑิตด้านคุณธรรม จริยธรรม และความสามารถในการพัฒนาชุมชน
2. พัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนให้ดีขึ้น
3. พัฒนาระบบมหาวิทยาลัยให้สามารถทำงานวิจัยที่เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง

1.5.3 ความจำเป็นที่ต้องทำโครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

พื้นที่ภาคใต้ยังมีปัญหาที่สำคัญหลายด้าน เช่น ปัญหาด้านสุขภาพ (โรคเรื้อรังจากพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้อง เด็กขาดสารอาหาร ขาดเซพติด ฯลฯ) ปัญหาสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ปัญหาหนี้สิน เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้จะแก้ไขได้ต้องประกอบด้วยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน และปัจจัยที่สำคัญในเบื้องต้นคือ ผู้นำการเปลี่ยนแปลง โครงการบัณฑิตอาสา มีเป้าหมายหลักคือ การสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลง เมื่อชุมชนมีผู้นำเกิดขึ้นจะเป็นจุดเริ่มต้นของการขับเคลื่อนงานพัฒนาต่างๆ ในชุมชน เป็นผู้ประสานทุนต่างๆ ในชุมชน เป็นช่องทางในการประสานให้หน่วยงานต่างๆ ทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชนเข้าถึง เข้าใจ และตอบสนองความต้องการของชุมชนได้อย่างเหมาะสม

1.5.4 ความพร้อมของสถาบันวิจัยและพัฒนาสุขภาพภาคใต้ (วพส.) ในการทำโครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

สถาบันวิจัยและพัฒนาสุขภาพภาคใต้มีศักยภาพหลายด้านที่แสดงถึงความพร้อมในการทำโครงการฯ ดังนี้

1.5.4.1 ปรัชญาของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ในการหล่อหลอมบัณฑิต คือ ถือประโยชน์ส่วนตนเป็นกิจที่สอง ประโยชน์ของเพื่อนมนุษย์เป็นกิจที่หนึ่ง ลาก ทรัพย์ สรรเสริญจะตกแก่ตัวท่านเอง ถ้าท่านทรงธรรมะแห่งอาชีพไว้ให้บริสุทธิ์ การสร้างบัณฑิตอาสาของโครงการฯ จึงสอดคล้องกับปรัชญาของมหาวิทยาลัย

1.5.4.2 สถาบันวิจัยและพัฒนาสุขภาพภาคใต้และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์เป็นสถาบันวิชาการ ซึ่งจะเป็นแหล่งสนับสนุนทั้งด้านองค์ความรู้ และนักวิชาการในศาสตร์สาขาต่างๆ

1.5.4.3 โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มีสำนักงานอยู่ใน 3 วิทยาเขตของมหาวิทยาลัย ซึ่งง่ายต่อการเชื่อมโยงกับมหาวิทยาลัย

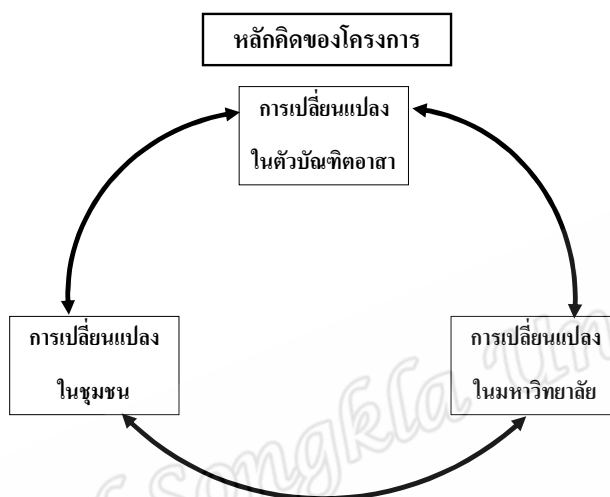
1.5.4.4 มีเครือข่ายการทำงานที่หลากหลาย และครอบคลุมทั่วภาคใต้ เช่น เครือข่ายงานวิจัยของอาจารย์ในมหาวิทยาลัยและของ สถาบันวิจัยและพัฒนาสุขภาพภาคใต้ เครือข่ายของแหล่งทุนสนับสนุนทั้งจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ และ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย เครือข่ายสาธารณสุข เครือข่ายองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนในพื้นที่ เครือข่ายศิษย์เก่า เป็นต้น

1.5.4.5 มีทรัพยากรบุคคลที่มีอุดมการณ์เดียวกันในการสร้างบัณฑิตอาสาของแผ่นดิน และมีประสบการณ์ในงานวิจัย/พัฒนาชุมชน

1.5.4.6 มีโครงสร้างและการบริหารจัดการที่เป็นระบบ โดยยึดหลักธรรมาภิบาล และมีประสบการณ์การสร้างบัณฑิตอาสา 5 รุ่น ทั้งนี้มีผลงานผ่านการประเมินจากองค์กรภายนอกทั้ง 3 ครั้ง (โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2553)

1.5.5 หลักคิดของโครงการ

โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ต้องการสร้างความเปลี่ยนแปลงเชิงบูรณาการใน 3 ส่วน คือ การเปลี่ยนแปลงในตัวบัณฑิตอาสา การเปลี่ยนแปลงในมหาวิทยาลัย และการเปลี่ยนแปลงในชุมชน ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์เชื่อมโยงซึ่งกันและกัน โดยใช้กระบวนการวิจัยและการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

ภาพที่ 1 หลักคิดของโครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ที่มา : โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2553

1.5.6 การบริหารจัดการโครงการ

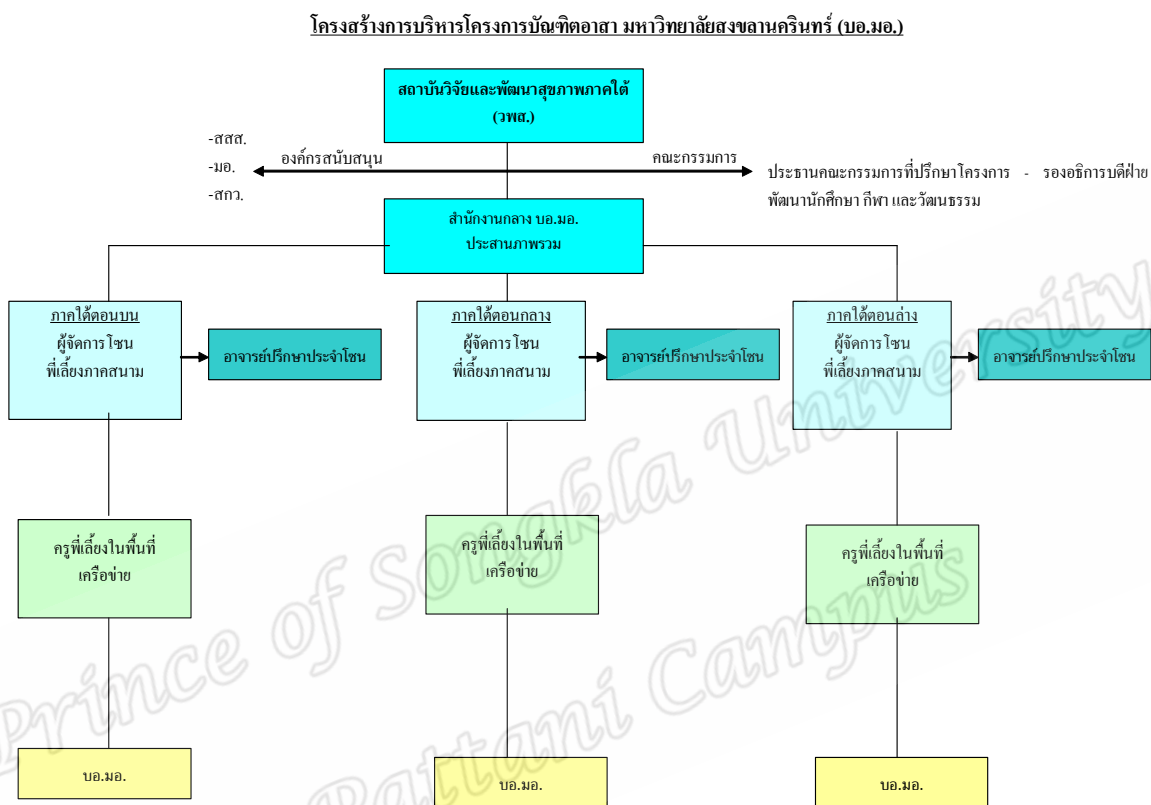
โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อยู่ในความรับผิดชอบของสถาบันวิจัยและพัฒนาสุขภาพภาคใต้ แบ่งการบริหารงานออกเป็น 3 โซน คือ โซนภาคใต้ตอนบน สำนักงานตั้งอยู่ที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตสุราษฎร์ธานี โซนภาคใต้ตอนกลาง สำนักงานตั้งอยู่ที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ และ โซนภาคใต้ตอนล่าง สำนักงานตั้งอยู่ที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี แต่ละโซนมีทีมงานประกอบด้วย ผู้จัดการโซน ผู้ช่วยผู้จัดการโซน พี่เลี้ยงภาคสนาม 2 คน เจ้าหน้าที่การเงินและธุรการ 1 คน คูแลบัณฑิตอาสา 10 คน/โซน และมีครูพี่เลี้ยงในพื้นที่ ซึ่งเป็นแกนนำในชุมชนเป็นที่ปรึกษาให้แก่บัณฑิตอาสา

สำนักงานโซนภาคใต้ตอนบน จะดูแลรับผิดชอบพื้นที่ปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสา ในพื้นที่จังหวัดชุมพร, สุราษฎร์ธานี, กระบี่, ระนอง, พังงา และภูเก็ต

สำนักงานโซนภาคใต้ตอนกลาง จะดูแลรับผิดชอบพื้นที่ปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสา ในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช, ตรัง, พัทลุง, สตูล และสงขลา

ในส่วนสำนักงานภาคใต้ตอนล่าง จะดูแลรับผิดชอบพื้นที่ ปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสาในพื้นที่จังหวัดปัตตานี, ยะลา และนราธิวาส

โครงสร้างการบริหารโครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ภาพที่ 2 โครงสร้างการบริหาร โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ที่มา : โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2553

การขยายสำนักงาน

ในรุ่นที่ 1 มีสำนักงาน โครงการ อยู่ที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี สำนักงานประสานงาน โครงการ อยู่ที่สถาบันวิจัยและพัฒนาสุขภาพภาคใต้ ต่อมาตั้งแต่รุ่นที่ 2 มีการขยายพื้นที่ปฏิบัติงานครอบคลุมทั้งภาคใต้ และมีสำนักงานโครงการประจำโชน ได้แก่ 1) โชนภาคใต้ตอนบน สำนักงานอยู่ที่ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตสุราษฎร์ธานี 2) โชนภาคใต้ตอนกลาง สำนักงานอยู่ที่ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ 3) โชนภาคใต้ตอนล่าง สำนักงานอยู่ที่ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

คณะกรรมการที่ปรึกษาของโครงการฯ ในระยะเริ่มแรกประกอบด้วยคณะกรรมการที่ปรึกษาหลักของโครงการฯ คณะกรรมการพัฒนาหลักสูตร คณะกรรมการประเมินผล และคณะกรรมการคัดเลือก และต่อมาในรุ่นที่ 2 ได้เพิ่มอาจารย์ที่ปรึกษาเฉพาะ โชนเพื่อให้คำแนะนำปรึกษาแก่บัณฑิตอาสาในแต่ละโชนตั้งแต่เริ่มต้นการทำงาน และต่อมาในรุ่นที่ 3 ได้ปรับคณะกรรมการที่ปรึกษาโครงการเหลือเฉพาะที่ปรึกษาหลักของโครงการและที่ปรึกษาเฉพาะ โชน และได้เพิ่มความหลากหลายของกรรมการที่ปรึกษาโดยมีตัวแทนจากพื้นที่และตัวแทนศิษย์เก่าร่วมด้วย และในรุ่นที่ 4 เมื่อมีการเปิดกว้างรับบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยอื่นๆ ด้วยก็ได้เพิ่มตัวแทนอาจารย์เป็นที่ปรึกษาโครงการฯ จากต่างสถาบันเป็นที่ปรึกษาโครงการด้วย

พื้นที่ปฏิบัติงาน ในระยะแรกใช้ฐานการทำงานของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ท้องถิ่นภาคใต้เป็นหลัก และเมื่อเกิดกรณีภัยพิบัติคลื่นยักษ์สึนามิ ทางโครงการได้ส่งบัณฑิตอาสาส่วนหนึ่งไปปฏิบัติงานเพื่อช่วยเหลือเยียวยาผู้ประสบภัยที่จังหวัดพังงา ต่อมาได้ขยายฐานไปยังโรงพยาบาลในท้องถิ่น และทำงานร่วมกับหน่วยงานในพื้นที่ เช่น สมาคมหยาดฝน สมาคมดับบ้านดับเมือง สมาคมรักษ์ทะเลไทย สถานีนามัย ฐานงานวิจัยของอาจารย์ในมหาวิทยาลัย และล่าสุดเพิ่มฐานพื้นที่ปฏิบัติงานของศิษย์เก่า

ระบบพี่เลี้ยง ได้คัดเลือกบัณฑิตอาสาที่จบหลักสูตรในรุ่นที่ 1 เป็นพี่เลี้ยงภาคสนามประจำโครงการฯ การจัดระบบดังกล่าวทำให้การนิเทศบัณฑิตอาสาในพื้นที่ทำได้ใกล้ชิดและสม่ำเสมอ นอกจากนี้ยังมีระบบครูพี่เลี้ยงในพื้นที่ เป็นที่ปรึกษาใกล้ชิดในการปฏิบัติงานในชุมชน เช่น แกนนำในชุมชน ผู้นำส่วนท้องถิ่น พยาบาลฝ่ายเวชปฏิบัติ เป็นต้น

ระบบอาจารย์ที่ปรึกษา ทางโครงการฯ ได้ปรับให้อาจารย์ที่ปรึกษาให้คำแนะนำการปฏิบัติงานทั้งด้านการพัฒนาชุมชน และตามประเด็นเฉพาะเรื่อง

ระบบการคัดเลือก ในรุ่นที่ 4 เป็นต้นมาได้เปิดรับบัณฑิตจากสถาบันอุดมศึกษาหลักในภาคใต้เข้ารับการคัดเลือก และในรุ่นปัจจุบัน (รุ่น 6) ได้เปิดกว้างรับบัณฑิตจากทุกสถาบันอุดมศึกษาที่มีภูมิลำเนาอยู่ในภาคใต้เข้ารับ ทำให้มีบัณฑิตจากสถาบันที่หลากหลายถึง 6 สถาบัน นอกจากนี้ได้ปรับวิธีการคัดเลือกโดยใช้การเข้าค่ายค้นพบตัวเองในรอบที่ 2 แทนการสัมภาษณ์เพียงอย่างเดียวเพื่อให้ผู้สมัครเข้าใจบทบาทบัณฑิตอาสาได้อย่างถ่องแท้ และคณะกรรมการคัดเลือกได้พูดคุยสัมภาษณ์และมีโอกาสสังเกตพฤติกรรมของผู้สมัครได้มากขึ้น

การพัฒนาหลักสูตร ทางโครงการฯ ได้มีการปรับหลักสูตรหลังจากการสัมมนาและถอดบทเรียนทุก 6 เดือนในทุกรุ่น โดยตั้งแต่ในรุ่นที่ 2 ได้เพิ่มเนื้อหาทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติในการปฐมนิเทศให้เพียงพอต่อการเตรียมความพร้อมก่อนลงพื้นที่ มีเป้าหมายในการทำงานในแต่ละระยะชัดเจนขึ้น หลังจากนั้นได้มีการปรับลำดับเนื้อหาให้เหมาะสมและสอดคล้องกับการทำงานในแต่ละ

ระยะ และในรุ่นที่ 5 ได้เริ่มจัดให้มีการทำงานเหลื่อมรุ่นเป็นระยะเวลา 1 เดือนเพื่อความสัมพันธ์ และการถ่ายทอดทักษะการทำงานระหว่างรุ่นที่รุ่นน้อง ตลอดจนความต่อเนื่องของการดำเนินงาน

ระบบติดตามและประเมินผลความก้าวหน้าในการพัฒนาศักยภาพของบัณฑิตอาสา ตั้งแต่ในรุ่นที่ 3 ทางโครงการฯ ได้พัฒนาระบบติดตามความก้าวหน้าในการพัฒนาศักยภาพของบัณฑิตอาสา โดยมีการติดตามทุก 3 เดือน ตามเป้าหมายในแต่ละช่วงของหลักสูตร ทั้งนี้โดยการประเมินจากทั้ง 3 ส่วน คือ บัณฑิตอาสา ครูพี่เลี้ยงในพื้นที่ และพี่เลี้ยงภาคสนาม ผลการประเมินนำมาปรับปรุงการทำงานในช่วงถัดไป (โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2553)

1.5.7 หน้าที่รับผิดชอบของทีมงานโครงการ

ผู้ประสานงานโครงการภาพรวม

ในด้านนโยบาย ผู้ประสานงานโครงการภาพรวมเป็นผู้ร่วมกำหนดยุทธศาสตร์นโยบาย และการวางแผนงานของโครงการ ประสานงานกับหน่วยงานเครือข่ายอื่นๆ เพื่อให้การดำเนินงานของแต่ละโซนเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ตลอดจนประสานงานกับนักวิชาการและเครือข่ายองค์กรต่างๆ เพื่อเสริมการทำงานของบัณฑิตอาสา และพัฒนาศักยภาพทีมงานโครงการฯ

นอกจากนี้ ผู้ประสานงานโครงการภาพรวมยังอำนวยความสะดวกและการจัดประชุม เพื่อพัฒนาศักยภาพ และวางแผนการเยี่ยมบัณฑิตอาสา และการนิเทศงานพี่เลี้ยงภาคสนามภาคสนามอีกด้วย

ผู้จัดการสำนักงานประจำโซน

ผู้จัดการสำนักงานประจำโซนทั้งสามท่านจะร่วมกันกับผู้ประสานงานโครงการภาพรวม กำหนดยุทธศาสตร์ แผนงานและนโยบายของโครงการ จัดระบบบริหารจัดการโครงการ ประสานงานกับนักวิชาการทั้งภายในและภายนอกวิทยาเขต ตลอดจนหน่วยราชการและเครือข่ายองค์กรต่างๆ

นอกจากนี้ยังติดตามประเมินผล นิเทศการทำงานของบัณฑิตอาสาในพื้นที่ และชี้แจงทำความเข้าใจโครงการกับพี่เลี้ยง และชาวบ้านในพื้นที่ ตลอดจนพัฒนาศักยภาพบุคลากรของสำนักงานและแก้ปัญหาฉุกเฉินของบัณฑิตอาสา

พี่เลี้ยงภาคสนาม

พี่เลี้ยงภาคสนามเป็นเจ้าหน้าที่ประจำที่มีบทบาททั้งด้านนโยบายและด้านปฏิบัติ สำหรับด้านนโยบาย ได้แก่ ร่วมกำหนดนโยบาย แผนงานและหลักสูตรของโครงการ จัดประชุมและจัดทำรายงานสรุปต่างๆ

นอกจากนี้ พี่เลี้ยงภาคสนามยังเป็นบุคคลสำคัญที่มีบทบาทในการสนับสนุนการทำงานของ

บัณฑิตอาสาในพื้นที่ของตนเอง ได้แก่ ประธานพี่เลี้ยงในพื้นที่ อาจารย์ที่ปรึกษา และหน่วยงานต่างๆ ในแต่ละโซน ติดตามให้คำปรึกษา ประเมินผลการพัฒนาศักยภาพของบัณฑิตอาสา ช่วยงานประชาสัมพันธ์สู่สาธารณะ และช่วยดำเนินการคัดเลือกบัณฑิตอาสา

ครูพี่เลี้ยงในพื้นที่

ครูพี่เลี้ยงในพื้นที่เป็นบุคคลที่ทางโครงการฯ ได้คัดสรร ทาบตามและมอบหมายหน้าที่ในการดูแล ให้คำปรึกษา พัฒนาและประเมินผลบัณฑิตอาสาในพื้นที่ของตนเอง นอกจากนี้ขอเสนอแนะความคิดเห็นของพี่เลี้ยงในพื้นที่ยังเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อโครงการ เพื่อนำไปพัฒนาการทำงานอีกด้วย

อาจารย์ที่ปรึกษา

ให้คำแนะนำบัณฑิตอาสา ในการจัดทำโครงการวิจัยและพัฒนาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม และร่วมนิเทศการทำงานของบัณฑิตอาสาในพื้นที่ พร้อมทั้งให้คำปรึกษาในการจัดทำสารนิพนธ์หรือชุดความรู้

นักวิชาการ

เป็นนักวิชาการทั้งจากในพื้นที่ นักวิชาการในสถาบันการศึกษาและจากหน่วยงานอื่น ซึ่งบัณฑิตอาสาและทีมงานในโครงการเป็นผู้แสวงหา ติดต่อประสานงานเพื่อขอคำปรึกษาหรือร่วมแก้ปัญหาหรือให้ความช่วยเหลือตามความเชี่ยวชาญเฉพาะสาขา (พิบูล ลิขิตประเสริฐกุล และนิพนธ์ รัตนาคม, 2553 : 21-23)

1.5.8 การสร้างองค์ความรู้

โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (2553) มีวิธีการสร้างองค์ความรู้ในด้านต่างๆ ดังนี้

1. รายงานผลการลงชุมชน/วินิจฉัยชุมชน ในระยะ 3 เดือนแรกของการทำงาน
2. การวิจัยและประเมินผลโครงการทั้งทีมประเมินจากภายในสถาบันวิจัยและพัฒนาสุขภาพภาคใต้และทีมประเมินจากภายนอก
3. การถอดบทเรียนของทีมงาน โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ทุก 6 เดือน
4. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างทีมงานในโครงการและเครือข่ายในโครงการ
5. รายงานโครงการเด่น
6. การรวบรวมชุดความรู้เชิงประเด็น เช่น ประเด็นสุขภาพ กลุ่มอาชีพ และเยาวชน เป็นต้น
7. รายงานสารนิพนธ์ เมื่อจบหลักสูตร เป็นแนวทางการทำงานของบัณฑิตอาสาในรุ่นต่อไป

1.5.9 การสร้างเครือข่าย

โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (2553) ใช้วิธีการสร้างเครือข่ายจากแหล่งต่างๆ ดังนี้

1. เครือข่ายของแหล่งทุน คือ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ เช่น โครงการดับบ้านดับเมือง และ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย เป็นต้น
2. เครือข่ายต้นสังกัดโครงการ คือ สถาบันวิจัยและพัฒนาสุขภาพภาคใต้และ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
3. เครือข่ายอาจารย์ที่ทำงานร่วมกับโครงการ
4. เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ เช่น สมาคมหยาดฝน สมาคมรักษ์ทะเลไทย
5. เครือข่ายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น/ส่วนราชการในพื้นที่ เช่น โรงพยาบาลเทพา สถานีอนามัย
6. เครือข่ายศิษย์เก่าโครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ทั้งพื้นที่บ้านเกิด และองค์กรที่ศิษย์เก่าทำงานอยู่

1.5.10 การสร้างการเปลี่ยนแปลง

กระบวนการหลักในการสร้างการเปลี่ยนแปลง

โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ใช้กระบวนการวิจัยและพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research - PAR) เป็นกระบวนการที่สร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นกับชุมชน โดยมีบัณฑิตอาสาเป็นผู้ขับเคลื่อนและเป็นช่องทางให้เกิดการเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ยังใช้ยุทธศาสตร์บัณฑิตพลัดถิ่นเพื่อหนุนเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก่ตัวบัณฑิตอาสา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปิดโลกทัศน์และการปรับตัว

ระบบสนับสนุน

โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ได้จัดระบบสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก่บัณฑิตอาสา ได้แก่ 1. ระบบพี่เลี้ยงภาคสนาม ทำหน้าที่ให้คำแนะนำในการทำงาน หนุนเสริมและเสริมแรงให้กำลังใจการทำงานชุมชน 2. ระบบพี่เลี้ยงในพื้นที่ ให้คำแนะนำปรึกษาในการปฏิบัติงานในพื้นที่ 3. อาจารย์ที่ปรึกษาโครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ให้คำแนะนำปรึกษาทางด้านวิชาการ

กระบวนการพัฒนาศักยภาพบัณฑิตอาสา

โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ได้จัดทำหลักสูตรในการพัฒนา ศักยภาพของบัณฑิตอาสา ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ

1. หลักสูตรอบรมปฐมนิเทศ เพื่อเตรียมความพร้อมในการทำงานชุมชนและสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างบัณฑิตอาสาและทีมงาน

2. หลักสูตรปฏิบัติงานภาคสนาม บัณฑิตอาสาเข้าไปฝังตัวเป็นลูกหลานของชุมชนและร่วมพัฒนาชุมชนเป็นระยะเวลา 1 ปี โดยมีเป้าหมายดังนี้

3 เดือนแรก บัณฑิตอาสาสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตในชุมชน ศึกษาเรียนรู้และสามารถวิเคราะห์ชุมชนได้อย่างถูกต้อง

เดือนที่ 4-5 สามารถจัดทำโครงการวิจัยหรือพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชน โดยลักษณะของโครงการขึ้นอยู่กับบริบทและความต้องการของชุมชนนั้นๆ

เดือนที่ 6-11 สามารถวางแผน จัดกิจกรรมตามแผน ติดตามประเมินผลและปรับเปลี่ยนแผนการทำงานให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ตลอดจนประสานกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

เดือนที่ 12 สามารถนำเสนอผลงานและจัดทำรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ได้อย่างมีคุณภาพเดือนที่ 13 สามารถเป็นที่เล็งดูแลบัณฑิตอาสาในรุ่นต่อไปได้

เมื่อจบจากโครงการ บัณฑิตอาสาจะเป็นนักวิจัย/พัฒนาและผู้นำการเปลี่ยนแปลง

3. หลักสูตรเสริมศักยภาพระหว่างการทำงาน เพื่อเป็นเวทีให้บัณฑิตอาสาได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เพื่ออบรมเสริมทักษะเพิ่มตามสถานการณ์หรือตามความต้องการของ บัณฑิตอาสา และเพื่อเป็นข้อมูลแก่ที่เลี้ยงภาคสนามและอาจารย์ที่ปรึกษาต่อกรณีงานช่วงต่อไป (โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2553)

1.5.11 การกำกับติดตามและประเมินผล

การกำกับติดตาม

1. เยี่ยมนิเทศบัณฑิตอาสาทุก 1 - 2 เดือน โดยที่เลี้ยงภาคสนาม/ ผู้จัดการประจำโซน
2. เยี่ยมนิเทศบัณฑิตอาสา โดยทีมสำนักงานกลาง 1-2 ครั้ง/ พื้นที่
3. ติดตามการเขียนบันทึกประจำวันของบัณฑิตอาสา ซึ่งต้องมีความเห็นของที่เลี้ยงในพื้นที่และตรวจสอบโดยที่เลี้ยงภาคสนาม/ ผู้จัดการประจำโซน
4. ประเมินคุณภาพรายงานการศึกษาและวินิจฉัยชุมชน 3 เดือน โดยที่เลี้ยงภาคสนาม/ ผู้จัดการประจำโซน
5. ติดตามความก้าวหน้าในการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสา จากการรายงานในที่ประชุมเฉพาะโซน และรวมโซน
6. ติดตามประเมินความก้าวหน้าในการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสาทุก 3 เดือน ประเมินโดยบัณฑิตอาสา ครูที่เลี้ยงในพื้นที่ และที่เลี้ยงภาคสนาม

การประเมินผล

แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ การประเมินคุณภาพบัณฑิตอาสา และกระบวนการดำเนินงานของโครงการ

1. การประเมินคุณภาพบัณฑิตอาสาแบ่งเป็น 3 ด้าน คือ

1. ด้านคุณลักษณะที่เหมาะสม คุณธรรม จริยธรรม
2. ด้านความสามารถในการทำงานวิจัยและพัฒนา ร่วมกับชุมชน

ทั้ง 2 ด้านนี้มีกระบวนการประเมิน คือ ผู้ประเมิน ประกอบด้วย บัณฑิตอาสาประเมินตนเอง ครูพี่เลี้ยงในพื้นที่ และพี่เลี้ยงภาคสนาม มีวิธีการรวบรวมข้อมูล ได้แก่ 1) พูดุคยและสังเกตการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสาจากการเยี่ยมนิเทศงานของพี่เลี้ยงภาคสนาม/ ผู้จัดการประจำโซน/ อาจารย์ที่ปรึกษา 2) สอบถามความคิดเห็นของผู้นำชุมชน ชาวบ้านในพื้นที่ 3) อ่านรายงานการปฏิบัติงานประจำเดือนของบัณฑิตอาสา สำหรับเครื่องมือที่ใช้ เป็นแบบประเมินความก้าวหน้าของบัณฑิตอาสา โดยมีระยะเวลาการประเมิน ทุก 3 เดือน

3. ด้านคุณภาพผลงาน

มีวิธีการรวบรวมข้อมูล จากรายงานสารนิพนธ์/รายงานการถอดบทเรียนประสบการณ์การทำงานในชุมชน และจากเวทีการนำเสนอผลงาน เมื่อสิ้นสุดโครงการ ประเมินโดยอาจารย์ที่ปรึกษาโครงการของบัณฑิตอาสาและผู้ทรงคุณวุฒิ สำหรับเครื่องมือที่ใช้ เป็นแบบประเมินคุณภาพผลงาน

2. การประเมินผลกระบวนการดำเนินงานของโครงการ

มีวัตถุประสงค์เพื่อปรับปรุงและแก้ไขปัญหาต่างๆ ในการดำเนินงานให้ทันและเหมาะสมกับสถานการณ์ อีกทั้งเป็นแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรให้ดียิ่งขึ้น โดยใช้วิธีการสอบถามความคิดเห็นจากครูพี่เลี้ยงในพื้นที่ ผู้นำชุมชน คนในพื้นที่จากการเยี่ยมนิเทศงาน การจัดประชุมครูพี่เลี้ยงในพื้นที่ การสัมภาษณ์บัณฑิตอาสาและทีมงานทุก 3 เดือน และจากการถอดบทเรียนเมื่อสิ้นสุดโครงการ (โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2553)

1.5.12 พัฒนาการของโครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

5 รุ่น ที่ผ่านมา ถือได้ว่าโครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์มีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง แม้ในช่วงรุ่นแรกๆ จะยังไม่สำเร็จผลทันตา เพราะยังเป็นอย่างก้าวแรกของคณะทำงาน ต้องลองผิดลองถูกหลายครั้ง แต่อย่างน้อยผลสำเร็จที่เกิดขึ้นแน่นอนมาตั้งแต่แรกเริ่มก็คือ บัณฑิตที่เข้าร่วมโครงการ ได้รับการพัฒนา ทั้งทางด้านทักษะความสามารถในการทำงานร่วมกับชุมชน บุคลิกภาพที่แปรเปลี่ยนอย่างเหมาะสม ตลอดจนทัศนคติที่ดีต่อการทำงานภาคประชาสังคมและเพื่อชุมชน

จึงอาจสรุปได้ว่า ผลจากการดำเนินงานหลายปีที่ผ่านมา เริ่มเห็นผลชัดอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้นตามกาลเวลาที่ผ่านไป สามารถตอบโจทย์ใหญ่ของโครงการบัณฑิตอาสา ได้ทั้ง 3 มิติ คือ พัฒนาบัณฑิต พัฒนาชุมชน เชื่อมโยงมหาวิทยาลัย ดังจะนำเสนอพัฒนาการของแต่ละรุ่น (พิบูล สิทธิประเสริฐกุล และนิพนธ์ รัตนาคม, 2553 : 14-17) ดังนี้

รุ่นที่ 1 (ธันวาคม 2547 – ธันวาคม 2548)

โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มีสำนักงานโครงการอยู่ที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี สำนักงานประสานงานโครงการอยู่ที่สถาบันวิจัยและพัฒนาสุขภาพภาคใต้ (วพส.) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ คณะกรรมการของโครงการประกอบด้วย คณะกรรมการที่ปรึกษาหลักของโครงการ คณะกรรมการพัฒนาหลักสูตร คณะกรรมการประเมินผล และคณะกรรมการคัดเลือก พื้นที่ปฏิบัติงาน ฐานการทำงานของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ท้องถิ่นภาคใต้ เป็นหลัก และเมื่อเกิดกรณีภัยพิบัติคลื่นยักษ์สึนามิ ทางโครงการได้ส่งบัณฑิตอาสาส่วนหนึ่งไปปฏิบัติงานเพื่อช่วยเหลือฟื้นฟูผู้ประสบภัยที่บ้านปากเตรียม ตำบลคูระ อำเภอคูระบุรี จังหวัดพังงา ด้วย โดยภาพรวมพบว่า บัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ รุ่น 1 สามารถพัฒนาตนเองในด้านความสามารถในการทำงานร่วมกับชุมชน แต่เนื่องจากเป็นช่วงแรกเริ่ม ผลงานการพัฒนาชุมชนจึงยังมีน้อย

รุ่นที่ 2 (ธันวาคม 2548 – พฤศจิกายน 2549)

ในรุ่นต่อมาได้มีการขยายพื้นที่ปฏิบัติงานครอบคลุมทั้งภาคใต้ตามคำแนะนำของคณะกรรมการอำนวยการสถาบันวิจัยและพัฒนาสุขภาพภาคใต้ (วพส.) และมีสำนักงานโครงการประจำโซน

โซนภาคใต้ตอนบน สำนักงานอยู่ที่เขตการศึกษาสุราษฎร์ธานี มีผู้ช่วยศาสตราจารย์สอรัฐ มากบุญ วิทยาลัยชุมชนสุราษฎร์ธานี เป็นอาจารย์ผู้จัดการประจำโซน พื้นที่รับผิดชอบตั้งแต่จังหวัดชุมพร สุราษฎร์ธานี กระบี่ ระนองและพังงา ฐานการปฏิบัติงานในเครือข่ายงานวิจัยและพัฒนาของผู้ช่วยศาสตราจารย์สอรัฐ มากบุญ

โซนภาคใต้ตอนกลาง สำนักงานอยู่ที่สถาบันวิจัยและพัฒนาสุขภาพภาคใต้ (วพส.) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ มีคุณวัลภา ฐาน์กาญจน์ ผู้จัดการแผนงานพัฒนาของสถาบันวิจัยและพัฒนาสุขภาพภาคใต้ (วพส.) เป็นผู้จัดการประจำโซน และเป็นผู้ประสานงานภาพรวมอีกด้วย พื้นที่รับผิดชอบประกอบด้วย จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา ตรัง พัทลุงและสตูล ฐานการปฏิบัติงานของเครือข่ายงานวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ท้องถิ่นภาคใต้ สมาคมหยาดฝน จังหวัดตรัง และเครือข่ายชุมชนเป็นสุข (โครงการคืบบ้านดับเมือง)

โชนภาคใต้ตอนล่าง สำนักงานอยู่ที่ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี มีคุณวิรัช เอี่ยมปลัด ผู้ประสานงานของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ท้องถิ่นภาคใต้ รับหน้าที่เป็นผู้จัดการประจำโชน พื้นที่รับผิดชอบประกอบด้วยจังหวัดปัตตานี ยะลาและนราธิวาส ทั้งนี้ด้วยเหตุผลหลักเพื่อความปลอดภัยในการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสา จึงเปลี่ยนฐานการปฏิบัติงานจากเดิมที่ใช้พื้นที่ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ท้องถิ่นภาคใต้ มาเป็นพื้นที่โรงพยาบาลชุมชน และขอความร่วมมือจากพยาบาลในฝ่ายส่งเสริมสุขภาพของโรงพยาบาล เป็นพี่เลี้ยงดูแลบัณฑิตอาสา

นอกจากนี้ ยังได้คัดเลือกบัณฑิตอาสาที่จบหลักสูตรในรุ่นที่ 1 เป็นพี่เลี้ยงภาคสนามเป็นบุคลากรประจำโครงการ การจัดระบบดังกล่าวทำให้การนิเทศบัณฑิตอาสาในพื้นที่ทำได้ใกล้ชิดและสม่ำเสมอ

ในรุ่นที่ 2 นี้ได้บทสรุปที่น่าสนใจว่า นอกจากบัณฑิตได้พัฒนาตนเองแล้ว เริ่มมีชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมและเกิดผลต่อการพัฒนาชุมชนมากขึ้นกว่ารุ่นแรก

รุ่นที่ 3 (เมษายน 2550 – มีนาคม 2551)

ในรุ่นนี้เองที่ทางโครงการฯ ได้สนับสนุนให้บัณฑิตอาสาที่มีอาจารย์ที่ปรึกษาเป็นรายบุคคล ทั้งอาจารย์ที่เชี่ยวชาญด้านการทำงานชุมชน และอาจารย์ที่เชี่ยวชาญเฉพาะสาขา บัณฑิตอาสา มีผลงานการทำงานและประสานงานเชื่อมโยงกับมหาวิทยาลัยมากขึ้น เช่น มีการนำเสนอโจทย์วิจัย ปัญหาและความต้องการของกลุ่มต่างๆ จากชุมชนเพื่อประสานความช่วยเหลือผ่านทางเครือข่ายวิจัยชุมชนของมหาวิทยาลัย เป็นต้น นอกจากนี้คณะทำงานได้เพิ่มกรรมการที่ปรึกษาของโครงการ ให้มีความหลากหลายมากขึ้น โดยเชิญตัวแทนจากพี่เลี้ยงในพื้นที่เข้าร่วมเป็นกรรมการของโครงการด้วย

รุ่นที่ 4 (เมษายน 2551 – มีนาคม 2552)

โครงการฯ เปิดรับบัณฑิตจากสถาบันอุดมศึกษาหลักทั่วภาคใต้ พร้อมทั้งปรับกระบวนการคัดเลือกจากการสัมภาษณ์ เป็นการนำผู้ที่ผ่านการคัดเลือกในรอบบทความไปร่วมกิจกรรมเข้าค่ายค้นพบตัวเอง จากการปรับเปลี่ยนดังกล่าวทำให้บัณฑิตเข้าใจแนวคิดการทำงานและบทบาทของบัณฑิตอาสามากขึ้น

รุ่นที่ 5 (เมษายน 2552 – เมษายน 2553)

โครงการฯ ได้จัดขยายระยะเวลาการเข้าค่ายค้นพบตัวเองให้นานขึ้น เปิดโอกาสให้ผู้สนใจเหล่านี้ได้สัมผัสและแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับบัณฑิตอาสารุ่นพี่มากขึ้น ส่งผลให้มีบัณฑิตที่มีคุณภาพและมีความกระตือรือร้นในการทำงานร่วมกับชุมชนให้ความสนใจ มากขึ้น ทางโครงการฯ

จึงพิจารณารับบัณฑิตอาสาเพิ่มจาก 30 คน เป็น 36 คน และอัตราการลาออกระหว่างการปฏิบัติงาน น้อยกว่ารุ่นที่ผ่านมา

รุ่นที่ 6 (เมษายน 2552 – เมษายน 2553)

โครงการฯ ขยายโอกาสเพื่อเปิดรับบัณฑิตจากสถาบันอุดมศึกษาหลักทั่วประเทศที่มี ภูมิฐานะอยู่ในภาคใต้ และพัฒนากิจกรรมเข้าค่ายค้นพบตนเองให้เข้มข้นขึ้น

1.5.13 โอกาสและความท้าทายของโครงการบัณฑิตอาสาสามมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

โครงการบัณฑิตอาสาถือกำเนิดขึ้นตั้งแต่ปลายปี 2547 ท่ามกลางสถานการณ์วิกฤติชายแดน ใต้ ด้วยความคาดหวังให้เป็นช่องทาง เชื่อมโยงระหว่างมหาวิทยาลัยกับชุมชน โครงการบัณฑิตอาสาได้พัฒนาการดำเนินงานให้เหมาะสมกับสถานการณ์และปรับปรุงการทำงานให้มี ประสิทธิภาพมากขึ้นเป็นลำดับ โดยมองวิกฤติให้เป็นโอกาส (พิกุล สิทธิประเสริฐกุล และนิพนธ์ รัตนาคม, 2553 : 83-85) ดังนี้

การขยายฐานพื้นที่ในการปฏิบัติงาน

ทางโครงการฯ มองว่า โอกาสในการขยายฐานพื้นที่ปฏิบัติงานจะเพิ่มขึ้น โดยใช้พื้นที่บ้าน เกิดของศิษย์เก่า พื้นที่ในชุมชนที่ทำงานของศิษย์เก่า ซึ่งจะเป็นช่องทางให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่าง ศิษย์เก่าและศิษย์ปัจจุบันให้ได้ทำงานร่วมกัน นอกจากนี้ยังมีโอกาสขยายฐานไปยังสถานีอนามัย และโรงพยาบาลตำบลที่จะมีต่อไปในอนาคต

ความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.)

การดำเนินงานที่ผ่านมา มีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในบางพื้นที่ให้ความร่วมมือใน โครงการของบัณฑิตอาสา และบางแห่งร่วมให้การสนับสนุนงบประมาณ ทางโครงการฯ มองว่าใน อนาคต องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรจะเข้ามามีบทบาทที่สำคัญในการพัฒนาทางคุณภาพชีวิต ของประชาชนในทุกๆ ด้าน การสร้างความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จะเกิดประโยชน์ ร่วมกันทั้งสองฝ่าย กล่าวคือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ ใช้ งบประมาณอย่างคุ้มค่ามีการเชื่อมโยงกับนักวิชาการ ทำงานบนฐานของข้อมูลและความรู้ ประชาชนมีส่วนร่วม ทำให้เกิดการพัฒนายั่งยืน ขณะเดียวกันบัณฑิตอาสาที่ได้รับความร่วมมือ และการสนับสนุนด้านอื่นๆ

นอกจากนี้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอาจจะส่งเจ้าหน้าที่เข้ามาร่วมฝึกอบรมหรือร่วม แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับบัณฑิตอาสาที่เกิดประโยชน์ต่อการทำงานพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมอีกทาง หนึ่ง

การแสวงหาความร่วมมือจากแหล่งทุนอื่นๆ

โดยมีหน่วยงานหรือช่องทางที่คาดว่าจะสามารถขอรับการสนับสนุนได้ เช่น

1. ศูนย์วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ ซึ่งมีส่วนงานที่ให้การสนับสนุนการพัฒนาชนบท เช่น การถ่ายทอดเทคโนโลยีให้เกิดการใช้ประโยชน์ได้จริงในชุมชน
2. องค์กรภาคเอกชนที่ให้ความสำคัญกับชุมชนและสังคมหรือหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนงานที่ให้การสนับสนุนงานในลักษณะอาสาสมัครหรืองานพัฒนาเยาวชน เช่น มูลนิธิสยามกัมมาจล เป็นต้น
3. หน่วยงานภาครัฐ เช่น ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) ก็มีนโยบายให้การสนับสนุนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในด้านต่างๆ
4. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ท้องถิ่นภาคใต้ โดยการพัฒนาโจทย์ประเด็นต่างๆ ในชุมชนให้มีความชัดเจนในระดับหนึ่งแล้วสามารถส่งต่อไปยังทีมงานของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เพื่อพัฒนาโครงการต่อได้อีกทางหนึ่ง

นอกจากนี้ยังมีโอกาสในการพัฒนาทีมงาน/ โครงการ เช่น การถอดชุดความรู้ทั้งในเชิงประเด็นและเชิงพื้นที่ ตลอดจนการสนับสนุนเจ้าหน้าที่ของโครงการให้มีโอกาสศึกษาต่อในระดับปริญญาโท เพื่อสร้างเสริมความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงาน

สำหรับความท้าทายของโครงการ ทางโครงการมองว่าสถานการณ์วิกฤติในสามจังหวัดชายแดนใต้ คือความท้าทายอย่างยิ่งของโครงการ เป็นการแปรวิกฤติให้เป็นโอกาส กล่าวคือ ทำให้มีความพยายามในการหาช่องทางการทำงานเข้าไปหาพื้นที่ที่ปฏิบัติงานในเครือข่ายที่หลากหลายมากขึ้น มีแหล่งทุนที่สนใจให้การสนับสนุนการทำงานมากขึ้นทั้งภายในและภายนอกประเทศ นอกจากนี้ยังต้องพัฒนากลยุทธ์ ตลอดจนเทคนิคในการศึกษาและพัฒนาชุมชนในพื้นที่เสี่ยง นับเป็นความท้าทายในการสร้างความรู้ในด้านดังกล่าว

ความท้าทายในเรื่องต่อมา คือ การทำงานพัฒนาชุมชนเมือง ปี 2552 เป็นปีแรกที่ประชากรในชุมชนเมืองมีจำนวนเท่ากับชุมชนชนบท และเป็นปีแรกเช่นกันที่ทางโครงการได้ส่งบัณฑิตอาสาเข้าทำงานในพื้นที่ชุมชนเมืองในเขตเทศบาลนครหาดใหญ่ ซึ่งมีปัญหาที่ซับซ้อน ทำให้ทางโครงการฯ ต้องพัฒนารูปแบบการทำงานให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทั้งทางด้านองค์ความรู้ และการแสวงหาความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งจากภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย เป็นความท้าทายที่จะดึงอาจารย์และนักศึกษาให้เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชนรอบรั้วมหาวิทยาลัย

การดำเนินงานมาถึงรุ่นที่ 5 ทางโครงการเริ่มตั้งสมมติฐานความรู้ในงานพัฒนาชุมชน ทั้งเชิงประเด็นและเชิงพื้นที่ในระดับหนึ่ง ในก้าวต่อไปน่าจะถึงเวลาที่จะขับเคลื่อนต่อกันในหลายชุมชนจนถึงระดับตำบลต่อไป

สุดท้ายความท้าทายในรุ่นต่อไป คือการเปิดรับบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยทั่วประเทศที่มี ภูมิภานาในภาคใต้ นับเป็นความท้าทายอย่างยิ่งของทีมงานในการพัฒนาระบบคัดเลือกบัณฑิต อาสา และกระบวนการสนับสนุนการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

โอกาสและความท้าทายเหล่านี้ คือ แรงจูงใจของทีมงานในการก้าวเดินต่อไปอย่างไม่ หยุดยั้งด้วยความรักและความสามัคคี คู่อุดมการณ์เดียวกัน นั่นคือ การสร้างบัณฑิตของแผ่นดิน

1.6 บริบททั่วไปของพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

บริเวณพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ประกอบด้วย จังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส มีคุณลักษณะโดยสังเขปดังนี้

1.6.1 พื้นที่ สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วย จังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส ตั้งอยู่ตอนใต้สุดของประเทศไทย มีอาณาเขตติดต่อ คือ

ทิศเหนือ	ติดต่อกับจังหวัดสงขลา
ทิศตะวันออก	จดอ่าวไทยและประเทศมาเลเซีย
ทิศใต้	ติดต่อกับรัฐเปรักและรัฐกลันตัน ประเทศมาเลเซีย
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับรัฐเคดาห์

มีเทือกภูเขาสันกาลาคีรีอยู่ใต้สุดกั้นพรมแดนระหว่างประเทศไทยกับมาเลเซีย มีพื้นที่รวมทั้งสิ้น 6.79 ล้านไร่ (10,936 ตารางกิโลเมตร) โดยแบ่งพื้นที่ตามแต่ละจังหวัดดังนี้ คือ จังหวัดยะลามีพื้นที่ 4,521.07 ตารางกิโลเมตร จังหวัดปัตตานีมีพื้นที่ 1,940.35 ตารางกิโลเมตร และจังหวัดนราธิวาสมีพื้นที่ 4,475.37 ตารางกิโลเมตร (วุฒิสภา : 2548)

1.6.2 ประชากร

ลักษณะพิเศษของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ วัฒนธรรมของประชากรในพื้นที่ที่แตกต่างไปจากส่วนอื่นของประเทศไทย ประชากรส่วนใหญ่ คือ ร้อยละ 79.3 หรือ 1.4 ล้านคน นับถือศาสนาอิสลามและพูดภาษามลายู โดยมีประชากรชาวไทยพุทธอยู่เพียง ร้อยละ 20.1 กระจายอยู่ทั่วไปทั้งในเขตเมืองและชนบท (คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ, 2544 : 26)

1.6.3 ศาสนา และความเชื่อ

ศาสนา และความเชื่อเป็นสิ่งสำคัญที่มีอยู่คู่กับสังคมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มาตั้งแต่สมัยโบราณในยุคแรกๆ ก่อนศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาเข้ามาในภูมิภาคนี้ ประชาชนทั่วไปยึดถือปฏิบัติตามความเชื่อดั้งเดิม เช่น การนับถือภูตผีและปรากฏการณ์ธรรมชาติ เมื่อศาสนาพราหมณ์เข้ามาพิธีกรรมต่างๆ ก็มีมากขึ้น โดยผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิม

เมื่อพุทธศาสนาเข้ามา ก็เช่นเดียวกัน พิธีกรรมดั้งเดิมบางส่วนก็ยังคงอยู่ บางส่วนก็เลิกไป จนกระทั่งเมื่อศาสนาอิสลามเข้ามา ภูมิภาคนี้ประชาชนส่วนใหญ่เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลาม หลักปฏิบัติทางศาสนาจึงเปลี่ยนแปลงไป พิธีกรรม ความเชื่อบางส่วนยังคงตกทอดสืบมา บางส่วนผสมผสาน บางส่วนที่ขัดกับหลักการของศาสนาอิสลามก็ยกเลิกไป ประชาชนบางกลุ่มที่ยังคงนับถือพุทธศาสนา ก็ยังคงรักษาประเพณีปฏิบัติ พิธีกรรม และความเชื่อต่างๆ สืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้

หลักธรรมคำสอน ปรัชญาและกฎระเบียบต่างๆ ที่กำหนดไว้ในศาสนาต่างๆ ในที่นี้จะกล่าวถึงศาสนาอิสลาม และพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาหลักที่มีประชาชน ยึดถือปฏิบัติมากที่สุดในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (กรมศิลปากร, 2542 : 120-121)

ศาสนาอิสลาม

คำว่า “อิสลาม” เป็นคำศัพท์ภาษาอาหรับ มีความหมายเป็น 2 นัย คือ การให้สงบ การสู่สันติ ความรอดพ้น การยอมตน การปลง เมื่อใช้เรียกเป็นคำเรียกศาสนาก็หมายถึง ศาสนาแห่งการสู่ความสงบ ด้วยการยอมตนต่อพระเจ้าแต่พระองค์เดียว เพราะฉะนั้น อิสลามจึงมีความหมายว่า 1) สันติ 2) การยอมมอบตัวโดยนอบน้อม 3) ปฏิบัติตามพระประสงค์ของพระเจ้า โดยนัยนี้ การแสวงสันติกับมนุษย์ก็มีได้หมายถึงการ ไม่กระทำความโหดร้ายหรือให้ร้ายต่อผู้อื่น แต่หมายถึงการทำดีต่อผู้อื่นด้วย

อิสลามเป็นศาสนาสากลของโลกศาสนาหนึ่งที่มีผู้นับถือมาก และผู้นับถือศาสนาอิสลามเรียกตนเองว่า ชาวมุสลิม หมายถึง ผู้ที่มีความนอบน้อม ยอมตนต่อพระเจ้าองค์เดียว คือ อัลลอฮ์ (ช.บ.) อิสลามไม่เรียกชื่อศาสนาและศักราชตามพระนามผู้ประกาศศาสนา คือ ท่านศาสดามูฮัมมัด (ขอความสันติสุขจงมีแก่ท่าน) อิสลามไม่เริ่มนับศักราชจากวันเกิดและวันตายของท่านศาสดา แต่นับจากวันอพยพของท่านศาสดาจากเมืองมักกะฮ์สู่เมืองมาดีนะฮ์ ดังนั้นศักราชของอิสลาม คือ ฮิจเราะห์ศักราช ในศาสนาอิสลามจะไม่มีสถาบันนักบวช แต่ได้ยึดถือว่าชาวมุสลิมทุกคน ทั้งหญิงชายล้วนมีหน้าที่เผยแผ่ศาสนาอิสลามด้วยกันทั้งหมด (นิปาตีเมาะ เหะยีหะมะ และอรอุษา ปุณยบุรณะ, 2549 : 41)

ที่มาของอิสลามและหลักการทั้งหลายของอิสลามนั้น สืบหลักฐานมาจาก

1. อัลกุรอาน ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ถูกจารึกในสมัยที่ผู้เทศนามีชีวิตอยู่
2. สุนนะฮ์และหะดีษ คือ จริยวัตรและวณะของเทศนา อันได้แก่ แบบอย่างที่ท่านศาสดามูฮัมมัด (ขอความสันติสุขจงมีแก่ท่าน) ปฏิบัติในระหว่างชีวิตของท่าน และสุนนะฮ์หรือแบบอย่างอันนั้นมาถึงเราได้โดยหะดีษ คือ คำบอกเล่าของบรรดาสาวกที่รายงานว่าในเรื่องหนึ่งเรื่องใดนั้น ท่านศาสดามูฮัมมัด (ขอความสันติสุขจงมีแก่ท่าน) ได้ปฏิบัติหรือได้ให้แบบอย่างไว้ประการใดบ้าง

เมื่อพิจารณาถึงโครงสร้างแล้ว ศาสนาอิสลามจะแบ่งโครงสร้างที่สำคัญออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ คือ หลักศรัทธา 6 ประการ และหลักปฏิบัติ 5 ประการ กล่าวพอสังเขปได้ (วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์, 2542 : 122) ดังนี้

หลักศรัทธา 6 ประการ ได้แก่ 1) ศรัทธาในพระอัลลอฮ์ (ช.บ.) 2) ศรัทธาในบรรดามลาอิกะฮ์ (เทวดา) 3) ศรัทธาในบรรดาคัมภีร์ของอัลลอฮ์ (ช.บ.) 4) ศรัทธาในบรรดานบี (ศาสนทูต) 5) ศรัทธาในวันอาคิเราะฮ์ หรือวันพิพากษา 6) ศรัทธาในกฎสถานะของอัลลอฮ์ทั้งทางดีและทางร้าย

ส่วนหลักปฏิบัติ เรียกว่า “รูกนอิสลาม” คือ หลักการหรือบทบัญญัติที่มุสลิมทุกคนจะต้องปฏิบัติตาม มี 5 ประการ ได้แก่ 1) การปฏิญาณตนว่า “ข้าพเจ้าขอปฏิญาณว่า” ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์ และแท้จริงมุฮัมมัดเป็นศาสนทูต (รอซูล) ของอัลลอฮ์ 2) การละหมาดวันละ 5 เวลา 3) การถือศีลอดในเดือนรอมฎอน 4) การบริจาคซะกาต 5) การประกอบพิธีฮัจญ์

พุทธศาสนา

หลักธรรมที่สำคัญทางพุทธศาสนา ที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎก 45 เล่ม เป็นหลักธรรมจำนวน 84,000 ธรรมขันธ์ (หัวข้อ) พระไตรปิฎกดังกล่าว เป็นคัมภีร์บันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้าสาวกในพระพุทธศาสนาได้นำมารวบรวมเป็นหมวดหมู่ รวม 3 ปิฎก คือ

1. พระสุตตันตปิฎก รวบรวมคำเทศนาที่พระพุทธเจ้า สั่งสอนคนระดับต่างๆ ไว้ด้วยกัน รวมถึงคำสอนของสาวกคนสำคัญอื่นๆ

2. พระวินัยปิฎก รวบรวมศีล 227 ข้อของภิกษุ 311 ข้อ ของภิกษุณี ตลอดจนพิธีกรรมที่สำคัญทางพุทธศาสนา

3. พระอภิธรรมปิฎก รวบรวมหลักธรรมขั้นสูงของพุทธศาสนา โดยนำเนื้อหาจากพระพระสุตตันตปิฎกมาเรียบเรียงใหม่ เป็นหลักวิชาการที่สามารถอ่านเข้าใจได้ง่ายขึ้น

หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ที่พุทธศาสนิกชนใช้เป็นหลักยึดที่เป็นแก่นสาระที่สำคัญ คือ หลักอริยสัจ 4 สอนให้เข้าใจถึง ธรรมชาติของปัญหา ที่มาของการเกิดทุกข์และการดับทุกข์ และหลักอิทธิบาท 4 ซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติที่ก่อให้เกิดความสำเร็จในชีวิต

หลักอริยสัจ 4 คือ ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ ได้แก่

1. ทุกข์ คือ สภาพที่ทนได้ยาก ภาวะที่ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ สภาพที่บีบคั้น ได้แก่ ชาติ (การเกิด) ชรา (การแก่ การเก่า) มรณะ (การตาย การสลายไป การสูญสิ้น) การประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก การปรารถนาสิ่งใดแล้วไม่สมหวังในสิ่งนั้น กล่าวโดยย่อ ทุกข์ก็คืออุปาทานขันธ์ หรือขันธ์ 5

2. สมุทัย คือ สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ได้แก่ ตัณหา 3 คือ กามตัณหา-ความทะยานอยากในกาม ความอยากได้ทางกามารมณ์, ภวตัณหา-ความทะยานอยากในภพ ความอยากเป็น โน่นเป็นนี่ ความอยากที่ประกอบด้วยภวทฤษฎีหรือสัสสตทฤษฎี และ วิภวตัณหา-ความทะยานอยากในความปราศจากภพ ความอยากไม่เป็น โน่นเป็นนี่ ความอยากที่ประกอบด้วยวิภวทฤษฎีหรืออจุณทฤษฎี

3. นิโรธ คือ ความดับทุกข์ ได้แก่ ดับสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ กล่าวคือ ดับตัณหาทั้ง 3 ได้อย่างสิ้นเชิง

4. นิโรธคามินีปฏิปทา คือ แนวปฏิบัติที่นำไปสู่หรือนำไปถึงความดับทุกข์ ได้แก่ มรรคอันมีองค์ประกอบอยู่แปดประการ คือ 1) สัมมาทิฏฐิ-ความเห็นชอบ 2) สัมมาสังกัปปะ-ความดำริชอบ 3) สัมมาวาจา-เจรจาชอบ 4) สัมมากัมมันตะ-ทำการทำงานชอบ 5) สัมมาอาชีวะ-เลี้ยงชีพชอบ 6) สัมมาวายามะ-พยายามชอบ 7) สัมมาสติ-ระลึกชอบ และ 8) สัมมาสมาธิ-ตั้งใจชอบ ซึ่งรวมเรียกอีกชื่อหนึ่งได้ว่า "มัชฌิมาปฏิปทา" หรือทางสายกลาง

มรรคมีองค์แปดนี้สรุปลงในไตรสิกขา ได้ดังนี้ 1) อริสัจสี่สิกขา ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ และ สัมมาสังกัปปะ 2) อริจิตตสิกขา ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และ สัมมาอาชีวะ และ 3) อริปัญญาสิกขา ได้แก่ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และ สัมมาสมาธิ

สำหรับ หลักอิทธิบาท 4 ซึ่งเป็นหลักการสร้างความสำเร็จในชีวิตมีแนวทางปฏิบัติ 4 ประการ (ศึกษาพระไตรปิฎก.2554) คือ

1. นันทะ คือ ความพอใจ ในฐานะเป็นสิ่งที่ ตนถือว่า ดีที่สุด ที่มนุษย์เรา ควรจะได้ ข้อนี้เป็นกำลังใจ อันแรก ที่ทำให้เกิด คุณธรรม ข้อต่อไป ทุกข้อ

2. วิริยะ คือ ความพากเพียร หมายถึง การกระทำที่ติดต่อกัน ไม่ขาดตอน เป็นระยะยาว จนประสบ ความสำเร็จ คำนี้ มีความหมายของ ความกล้าหาญ เจืออยู่ด้วย ส่วนหนึ่ง

3. จิตตะ คือ ความไม่ทอดทิ้งสิ่งนั้น ไปจากความรู้สึกของตัว ทำสิ่งซึ่งเป็นวัตถุประสงค์นั้น ให้เด่นชัด อยู่ในใจเสมอ คำนี้รวมความหมาย ของคำว่า สมาธิ อยู่ด้วยอย่างเต็มที่

4. วิมังสา คือ ความสอดส่องในเหตุและผล แห่งความสำเร็จ เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ให้ลึกซึ้ง ยิ่งๆ ขึ้นไปตลอดเวลา คำนี้รวมความหมาย ของคำว่า ปัญญา ไว้อย่างเต็มที่

1.6.4 ภาษา

ภาษาเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่บ่งบอกให้เห็นความแตกต่างระหว่างประชาชนในภาคต่างๆ ได้ชัดเจน แม้แต่ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ยังมีภาษาถิ่นใช้หลายภาษา เช่น ภาษาไทยถิ่นใต้ ภาษามลายูท้องถิ่น เป็นต้น

ภาษาไทยถิ่นใต้

ภาษาไทยถิ่นใต้จะเป็นที่นิยมและใช้กันอย่างแพร่หลายในระหว่างชาวไทยพุทธในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และชาวไทยมุสลิมบางส่วน โดยเฉพาะในเขตพื้นที่อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี ซึ่งชาวไทยมุสลิม จะใช้ภาษาไทยถิ่นใต้ในการสื่อสารในชีวิตประจำวัน ภาษาไทยถิ่นใต้จะมีความแตกต่างจากภาษาถิ่นของภาคต่างๆ ในด้านการกลายเสียง วรรณยุกต์ และสำเนียงพูดของภาษาไทยถิ่นใต้นั้นห้วน มักจะรวบพยางค์ให้สั้นกว่าเดิม ด้วยเหตุนี้ภาษาไทยถิ่นใต้จึงฟังดูไม่ไพเราะ ไม่เนิบนาบเหมือนภาษาถิ่นของภาคเหนือ ภาษาไทยถิ่นใต้ในแต่ละจังหวัด มีสำเนียงการพูดที่แตกต่างกันเพียงเล็กน้อย สำหรับภาษาถิ่นใต้ที่พูดกัน ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้รับอิทธิพลจากภาษาชวา – มลายู ทั้งนี้เนื่องจากมีอาณาเขตใกล้กับชายแดนประเทศมาเลเซีย จึงมีวิถีชีวิตเหมือนชาวมาเลเซีย ประกอบกับชาวไทยมุสลิมในพื้นที่ ยังมีการติดต่อไปมาหาสู่กันกับชาวมาเลเซีย จากปัจจัยดังกล่าวส่งเสริมให้มีการรับอิทธิพลของภาษาย่อยจากภาษามลายูมาตรฐานของชาวมาเลเซียด้วยเหตุนี้ จึงมีคำภาษาชวา – มลายู เข้ามาปะปนอยู่ในภาษาไทยถิ่นใต้ของคนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ภาษามลายูท้องถิ่น

สำหรับภาษามลายูท้องถิ่นของพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีความคล้ายคลึงกับภาษามลายูถิ่นรัฐกลันตัน ประเทศมาเลเซียมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านเสียง คำและโครงสร้างประโยค ชาวกลันตันกับชาวมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ สามารถสื่อสารเข้าใจกันได้เกือบทั้งหมด แต่ในระยะหลัง ๆ ภาษามลายูถิ่นยืมคำในภาษาไทยไปใช้มากขึ้น จึงทำให้ความแตกต่างในเรื่องของคำมีมากขึ้น (กรมศิลปากร, 2542 : 79)

ภาษามลายูถิ่นที่ใช้พูดกันในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ใช้ว่าจะเหมือนกันทุกประการ โดยไม่มีข้อผิดพลาด แต่ข้อแตกต่างดังกล่าวนี้นับว่าน้อยมาก โดยทั่วไปจึงถือว่าภาษามลายูถิ่นที่ใช้พูดกันในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส เป็นภาษามลายูถิ่นปัตตานี

ภาษามลายูถิ่นปัตตานีแบ่งได้เป็น 2 สำเนียงหลัก ได้แก่ สำเนียงอูลู (หรือ ดาละ) และสำเนียงอีเล คำว่า “อูลู” หมายถึงต้นน้ำ นอกจากนี้ยังถูกนำไปใช้ในการบอกทิศซึ่งหมายถึงทิศใต้ คำ “อีเล” หมายถึงปลายน้ำ และยังถูกนำไปใช้ในการบอกทิศซึ่งหมายถึงทิศเหนือ ส่วนคำ (ดาละ) หมายถึง ภาคพื้นดิน ดังนั้น โดยความหมายคำสำเนียงอูลูหรือสำเนียงดาละ หมายถึง สำเนียงภาษามลายูถิ่นปัตตานีที่ใช้พูดกันบริเวณต้นน้ำ ซึ่งหมายถึงเขตเชิงเขา หรือในส่วนของที่อยู่ลึกเข้าไปทางต้นน้ำ ส่วนสำเนียงอีเล หมายถึงสำเนียงภาษามลายูถิ่นปัตตานีที่ใช้พูดกันในพื้นที่บริเวณปลายน้ำและริมทะเล (กรมศิลปากร, 2542 : 79)

1.6.5 วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี

วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีของประชาชนชาวไทย แต่ละท้องถิ่นทั่วประเทศ ตลอดจนภาษาพูดย่อมแตกต่างกันมากบ้างน้อยบ้างตามสภาพภูมิประเทศ การติดต่อสัมพันธ์กับคนในท้องถิ่นอื่น การประกอบอาชีพ และศาสนาที่คนไทยท้องถิ่นนั้นนับถือ ประชาชนในชายแดนภาคใต้ อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นศูนย์กลางของภาษาและวัฒนธรรมไทยมาก แต่อยู่ติดต่อกับประเทศมาเลเซีย ซึ่งมีลักษณะภูมิประเทศและการประกอบอาชีพเหมือนกัน ติดต่อกันมาหาสู่กับชาวมลายูได้ง่ายและรวดเร็วกว่าติดต่อกับชาวไทยในกรุงเทพมหานคร และที่สำคัญก็คือ ส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม เหมือนกับประชาชนชาวมลายู ดังนั้นประชาชนชาวไทยในจังหวัดชายแดนภาคใต้ จึงนับเอาขนบธรรมเนียมประเพณีที่ประชาชนมาเลเซียทางตอนเหนือที่อยู่ใกล้เคียงกับบริเวณนี้ มาผสมผสานกับขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นดั้งเดิม และของชาวไทยภาคกลางของประเทศ สร้างเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นขึ้น (ชำเลื่อง วุฒิจันทร์, 2531 : 26)

ประชาชนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีประเพณีที่หลากหลาย สาเหตุอันเนื่องมาจากมีประชากรที่นับถือศาสนาที่หลากหลาย เช่น ศาสนาอิสลาม ศาสนาพุทธ และศาสนาอื่นๆ ในที่นี้ขอกกล่าวถึงประเพณีที่น่าสนใจบางประการพอสังเขปดังนี้

ประเพณีการถือศีลอด

ประเพณีการถือศีลอดของชาวไทยมุสลิมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และมุสลิมอื่นทั่วโลกนั้น เป็นการปฏิบัติตามหลักศรัทธา 1 ใน 5 ข้อของรูกันอิสลาม ตามศาสนบัญญัติเป็นสิ่งที่มุสลิมทั้งหมดต้องปฏิบัติเป็นการแสดงถึงการนอบน้อมและภักดีต่อองค์อัลลอฮ์ (ซ.บ.) การถือศีลอดนั้นชาวไทยมุสลิมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เรียกเป็นภาษาไทยถิ่นว่า “เดือนบวช” การถือศีลอดเริ่มต้นจากวันที่ 1 หรือ 2 เดือนที่ 9 (รอมฎอน) แต่ไม่เป็นกำหนดแน่นอนตายตัว เพราะมุสลิมจะถือเอาการขึ้นต้นเดือนทางจันทรคติ โดยการมองดวงจันทร์ด้วยตาเปล่าเป็นหลัก เมื่อเห็นดวงจันทร์ทางทิศตะวันตกก็ให้ถือว่าเริ่มต้นเดือนใหม่ เมื่อเริ่มเดือนรอมฎอนชาวไทยมุสลิมจะเริ่มถือศีลอด

ประเพณีเมาลิด

วันเมาลิด ชาวไทยมุสลิมเรียกเป็นภาษาท้องถิ่นว่า “วันมะละ โละ” หรือ “วันเหมะละ โละ” คือการจัดงานเพื่อเฉลิมฉลองในวันคล้ายวันประสูติของท่านนบีมุฮัมมัด (ขอความสันติสุขจงมีแก่ท่าน) ซึ่งตรงกับวันขึ้น 12 ค่ำ เดือนรอบีอุลเอาวัล (เดือนที่ 3 ของปฏิทินอิสลาม) ชาวไทยมุสลิมมักนิยมจัดงานวันเมาลิดตั้งแต่วันที่ 12 จนถึงสิ้นเดือนรอบีอุลเอาวัล เพื่อเป็นการระลึกถึงคุณงามความดีภารกิจที่ท่านศาสดานบีมุฮัมมัด (ขอความสันติสุขจงมีแก่ท่าน) ได้ทำการเผยแพร่ศาสนาอิสลามด้วยความ

ยากลำบาก เพื่อให้เกิดความศรัทธาและยอมรับการปฏิบัติของท่านศาสดา นบีมุฮัมมัด (ขอความสันติสุขจงมีแก่ท่าน) อันจะก่อให้เกิดความตั้งใจที่จะปฏิบัติตามหลักของศาสนา

ประเพณีอาชูรอ

ประเพณีอาชูรอ เป็นประเพณีท้องถิ่นของชาวไทยมุสลิมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ อาชูรอ เป็นคำที่ยืมจากภาษาอาหรับ อาชูรอ หมายถึงวันที่ 10 ซึ่งในอิสลามหมายถึงวันที่ 10 แห่งเดือน มุฮัรรัม ซึ่งเป็นเดือนแรกของปฏิทินอิสลาม ชาวไทยมุสลิมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีการทำอาหารชนิดหนึ่งเรียกว่า **บูโบร้ออาชูรอ** เป็นคำในภาษามลายูปัตตานี - กลันตัน เป็นชื่อขนมกวนชนิดหนึ่ง เป็นคำที่เพี้ยนมาจากคำว่า บูบูร้ออาชูรอฮ์ ในภาษามลายูมาตรฐานที่แปลว่า ขนมกวนวันที่สิบนั่นเอง (วันสำคัญและประเพณีในอิสลาม.2552)

ประเพณีลากพระ หรือชักพระ

ประเพณีลากพระหรือชักพระตรงกับวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ซึ่งเป็นวันออกพรรษา ทางภาคกลางมีประเพณีตักบาตรเทโว หรือคำเดิมว่า “เทโวโหณะ” ซึ่งมีที่มาของประเพณีและวิธีการทำพิธีคล้ายกับประเพณีลากพระของชาวใต้ และมีเหตุผลในการจัดงานนี้ คือ เมื่อครั้งที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จแสดงธรรมเทศนาโปรดพุทธมารดา ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ หรือดุสิตเทพพิภพนั้น พระองค์ได้เสด็จกลับมายังมนุษย์โลกทางบันไดแก้วถึงที่ประตูเมืองสังกัสสะในตอนเช้าตรู่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ตรงกับวันออกพรรษา พุทธบริษัทต่างยินดีจึงอัญเชิญพระพุทธร่องค์ขึ้นประทับบนบุษบกที่ได้จัดเตรียมไว้ แล้วแห่แห่นกกลับไปยังที่ประทับ

สำหรับการเตรียมการทางวัดจะจัดเตรียมเรือพระ ซึ่งมีทั้งลากในน้ำ ถ้ามีลำน้ำ ถ้าไม่มีน้ำก็ลากเรือบก มีแท่นประดิษฐานพระพุทธรูปบนเรือพระ มีหลังคาทำเป็นบุษบกหรือชาวบ้านเรียกพนม ตกแต่งสวยงาม ส่วนชาวบ้านเตรียมอาหารที่สำคัญ คือ ข้าวต้มห่อด้วยใบกะพ้อ

เมื่อถึงวันงานจะเริ่มตั้งแต่วัดชาวบ้านนำข้าวต้มมัดมาบรรทุกในเรือพระเมื่อพระฉันเสร็จสรรพแล้วก็ช่วยกันลากเรือพระออกจากวัด ไปสู่ที่หมาย ประมาณว่าให้ไปถึงที่หมายก่อนเวลาพระฉันเพล พอตกบ่ายลากเรือพระกลับวัด ขากลับนี้ก็จะในช่วงสนุกสนานที่ชาวบ้านทุกเพศทุกวัยมาเล่นสนุกกัน ตลอดเวลาของการชักพระจะมีการตีกลอง ฆ้อง ประโคมตลอดเวลา ส่วนรูปแบบการจัดก็แตกต่างกันไป เช่น บางวัดมีงานมหรสพแสดงที่วัด บางแห่งนำเรือพระไปค้างคืนมีการแสดงเป็นงานเทศกาล บางแห่งลากพระไปกลับก็จบกัน เป็นต้น (นิปาตีเมาะ หะยีหะมะ และอรอุษา ปุณฺยบุรณะ, 2549 : 51-52)

1.6.6 การศึกษา

ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีสถานศึกษา ซึ่งส่วนใหญ่ของรัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวนทั้งสิ้น 1,202 แห่ง แยกเป็นสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 1,129 แห่ง สถานศึกษานอกระบบ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นของชุมชนและเอกชน มีจำนวนรวมทั้งสิ้น 2,742 แห่ง มีศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ประจำมัสยิด (เรอาอะห์) และศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด (ดาดีกา) รวม 1,735 แห่ง ส่วนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามทุกประเภท รวมถึงสถาบันการศึกษา ปอเนาะ มีจำนวนทั้งสิ้น 487 แห่ง สถาบันการศึกษาทางพุทธศาสนาของพระสงฆ์และคนไทยพุทธ ประกอบด้วย โรงเรียนพระปริยัติธรรม ศูนย์ธรรมศึกษา ศูนย์การศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ 93 แห่ง มีครูและบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา รวม 28,809 คน มีกรรมการสถานศึกษา ขั้นพื้นฐาน 11,290 คน และเครือข่ายผู้ปกครอง 56,450 คน มีนักเรียน/นักศึกษาทั้งสิ้น 479,074 คน ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 73 ของประชากรวัยเรียน โดยแบ่งเป็นระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 447,832 คน ระดับอาชีวศึกษา จำนวน 17,457 คน และระดับอุดมศึกษา จำนวน 13,783 คน ทั้งนี้ในการจัดการศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานขั้นประถมศึกษา นักเรียนเกือบทั้งหมดเรียนร่วมกันในโรงเรียนของรัฐ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) และสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่วนระดับมัธยมศึกษา นักเรียนร้อยละ 70 เรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเยาวชนมุสลิมล้วน ๆ และร้อยละ 30 เรียนในโรงเรียนของรัฐ ซึ่งมีทั้งเยาวชนพุทธและมุสลิมร่วมกัน (คณะศึกษาศาสตร์, 2550 : 8-11)

1.6.7 เศรษฐกิจ

ตั้งแต่ปี 2533 ถึง 2546 เศรษฐกิจของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ไม่เข้มแข็งนัก เห็นได้ว่าการขยายตัวอยู่ในระดับที่ต่ำกว่าพื้นที่อื่นๆ และประเทศไทยโดยรวมอย่างมาก ปัญหาเศรษฐกิจสามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีผลมาจากความตกร่ำในภาคเกษตรที่สำคัญ จนทำให้สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ติดอันดับ 1-4 ของจังหวัดที่มีสัดส่วนคนจนด้านรายได้มากที่สุดของภูมิภาค นอกจากนั้นตั้งแต่ปี 2533 ถึง 2546 พบว่า มีผลิตภัณฑ์จังหวัดต่อหัวต่ำกว่าที่ปรากฏในจังหวัดภาคใต้อื่นๆ และในพื้นที่อื่นๆ ของประเทศที่สำคัญมีจำนวนคนจนรวมสูงถึง 331,500 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 47.6 ของคนจนทั้งภูมิภาค นอกจากนั้นยังเป็นพื้นที่ซึ่งมีการกระจายรายได้ไม่เท่าเทียมกันสูง

แต่ทั้งรายได้เฉลี่ยและการกระจายรายได้ก็ล้วนเป็นภาพหนึ่งที่ไม่แสดงให้เห็นพลวัตของปัญหาเศรษฐกิจสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งพึ่งพิงภาคเกษตรมากเกินไป ภาคเกษตรในทุกพื้นที่จะต้องมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์เป็นปัจจัยรองรับกระบวนการผลิต แต่ทรัพยากรธรรมชาติในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้กำลังถูกแรงกดดันอย่างมาก เมื่อภาคที่ใช้แรงงานมากที่สุดถูกแรงกดดันเช่นนี้ ผู้คนที่หาเลี้ยงชีพในภาคเกษตรก็มีเหตุผลอันชอบที่จะออกไปแสวงหา

งานหรืออาชีพในภาคอื่นๆ แต่กลับเป็นว่าโอกาสในการมีงานทำของคนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ค่อนข้างน้อย เป็นเหตุให้แรงงานโดยเฉพาะกลุ่มคนที่อยู่ในวัย 20-24 ปี ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีสัดส่วนว่างงานสูงกว่าภาคอื่นๆ (คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ, 2549 : 23-24)

1.6.9 ปัญหาสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ได้มีผู้กล่าวถึงสาเหตุและปัญหาของสถานการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ไว้หลากหลาย ทั้งนี้จะประมวลแนวคิดที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.) วินิจฉัยชี้ว่า สาเหตุไม่ใช่เหตุของความรุนแรงที่เกิดขึ้น แต่เกี่ยวกับความรุนแรงในฐานะข้ออ้างที่คนบางกลุ่มนำมาใช้ให้ ความชอบธรรมกับการใช้รุนแรงที่เกิดขึ้น รวมทั้งประวัติศาสตร์ปัตตานี อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ความเป็นมลายูที่ถูกใช้เป็นข้ออ้างให้ความชอบธรรมกับการใช้ความรุนแรงด้วย ความรุนแรงเกิดขึ้นจากเงื่อนไข 3 ประการคือ (คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ, 2549 : 34 – 35)

ประการที่ 1 เงื่อนไขเชิงบุคคลได้แก่ ผู้ก่อความไม่สงบและฝ่ายรัฐซึ่งตอบโต้ด้วยความรุนแรง

ประการที่ 2 เงื่อนไขเชิงโครงสร้างได้แก่ ความไม่เป็นธรรมอันเกิดขึ้นจากกระบวนการยุติธรรมและการปกครองที่เป็นอยู่ ปัญหาทางเศรษฐกิจ/ทรัพยากรที่พวกเขาต้องประสบ การศึกษาที่ไม่สามารถเอื้ออำนวยให้เขามีพลังเอาชนะการทำลายทางสังคมในรูปแบบต่างๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม สภาพของประชากร ปัญหาเกิดขึ้นในบริบทภูมิรัฐศาสตร์ที่ทำให้การเปรียบเทียบคุณภาพชีวิตระหว่างผู้คนที่มิเชื่อศาสนาเดียวกันเป็นมลายูมุสลิมเช่นเดียวกันใน 2 ประเทศคือ บรูไนและชายแดนภาคใต้ของไทยและในมาเลเซีย

ประการที่ 3 เงื่อนไขทางวัฒนธรรม คือ ลักษณะเฉพาะทางศาสนาและชาติพันธุ์ในพื้นที่คือ ศาสนาอิสลาม ภาษามลายู และประวัติศาสตร์ปัตตานี สิ่งเหล่านี้เป็นเงื่อนไขในสังคมซึ่งทำหน้าที่ให้ความชอบธรรมกับการใช้ความรุนแรงหรือทำให้ผู้คนไม่น้อยยอมรับหรือเห็นด้วยกับฝ่ายที่ใช้ความรุนแรง ทั้งหมดนี้ทำให้ผู้ก่อความไม่สงบใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้อาศัยเงื่อนไขทางชาติพันธุ์ผสมผสานกับศาสนาเป็นข้ออ้างให้ความชอบธรรมกับการใช้ความรุนแรงในการต่อสู้เพื่อเป้าหมายของตนในนามของอัตลักษณ์ความเป็นมลายูมุสลิม

คณะกรรมการวิสามัญศึกษาปัญหาความมั่นคงในจังหวัดภาคใต้ กล่าวถึงสาเหตุของสถานการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ดังนี้ (วุฒิสภา, 2549 : 6-7 อ้างถึงใน อาชัง ดงนะเต็ง, 2553 : 36-37)

1.1 ศาสนาไม่ใช่สาเหตุ ความแตกต่างในด้านเอกลักษณ์ วัฒนธรรมเป็นพื้นฐานสำคัญ ซึ่งสามารถจะนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งระหว่างไทยพุทธ และไทยมุสลิม แต่เนื้อหาสาระและองค์กรต่างๆ ทางศาสนามีได้เป็นสาเหตุแต่ประการใด จะไม่พบคำสอนใดๆ ในศาสนาหรือวัตถุประสงค์ใดๆ ของศาสนาที่ชี้แนะให้ใช้ความรุนแรงในการแก้ไขและในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็ในประเทศไทยหรือในต่างประเทศไม่เคยปรากฏว่าคำสอนหรือองค์การทางศาสนาจะชี้แนะให้มุสลิมไปปฏิบัติการรุนแรงใดๆ แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า จะไม่มีบุคคล กลุ่ม หรือขบวนการแอบอ้างศาสนา หรืออาศัยองค์กรทางศาสนา เพื่อปฏิบัติให้บรรลุวัตถุประสงค์ทางการเมือง

1.2 ความไม่พอใจของชาวไทยมุสลิมต่อปฏิบัติการของรัฐ การปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ของรัฐ นับตั้งแต่การแสดงความอคติและกีดกันในรูปแบบต่างๆ จนในที่สุดการปฏิบัติรุนแรงอย่างไม่มีเหตุผลสมผลต่อชาวไทยมุสลิม ทำให้ชาวไทยมุสลิมมองว่าเจ้าหน้าที่ไม่มีความยุติธรรม กลั่นแกล้งและกดขี่ข่มเหง ความไม่พอใจถูกเก็บกดและสะสมมาเป็นเวลานาน ฟังลี้กและขยายเป็นวงกว้างมากขึ้นเป็นลำดับ

1.6.10 แนวทางแก้ไขปัญหาความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

คณะกรรมการวิสามัญศึกษาปัญหาความมั่นคงในจังหวัดภาคใต้ วุฒิสภา ได้เสนอแนวทางแก้ไขสถานการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเสนอบนพื้นฐานหลักวิชา ข้อกฎหมาย ข้อเท็จจริงและความต้องการของชาวไทยมุสลิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ สรุปได้ดังนี้ (วุฒิสภา. 2549 : 7-9 อ้างถึงใน อาชัน ดงนะเต็ง, 2553 : 38-39)

1. เสริมสร้างความเข้าใจและการยอมรับในลักษณะพหุนิยมสังคมไทย ทุกฝ่ายต้องยอมรับว่าสังคมไทยประกอบด้วยประชาชนที่หลากหลายทางศาสนา วัฒนธรรมแต่ละกลุ่มทางศาสนา วัฒนธรรมต่างๆ มีความสำนึกในเอกลักษณ์ของกลุ่มตนประสงค์ที่จำดำรงตนบนเอกลักษณ์ของตนเอง เมื่อแต่ละกลุ่มยึดมั่นในเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์อย่างมั่นคง จึงปรากฏเป็นข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์ว่า ถ้าประเทศใดไม่ยอมรับในความหลากหลายทางสังคมของคนในชาติมักประสบกับปัญหาความขัดแย้งระหว่างชาติพันธุ์เสมอ แต่ในทางตรงข้าม ถ้าประเทศใดยอมรับในความหลากหลายทางสังคม ปัญหาความขัดแย้งทางชาติพันธุ์จะบรรเทาเบาบางลงและคลี่คลายในที่สุด ประเทศไทยจำเป็นต้องยอมรับ ให้เกียรติและส่งเสริมความหลากหลายหรือความเป็นพหุนิยมทางสังคม อันเป็นพื้นฐานสำคัญในการแก้ปัญหาทางชาติพันธุ์ที่กำลังเกิดขึ้นในบริเวณสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวรัฐอาจจะต้องดำเนินการในเรื่องต่างๆ ดังต่อไปนี้

1.1 จัดให้มีการศึกษาและการขัดเกลาทางสังคมในเรื่องพหุนิยมอย่างกว้างขวาง ลึกซึ้ง และต่อเนื่อง ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค และในที่สุดให้มีการอบรมข้าราชการ เจ้าหน้าที่ของรัฐให้มีความเข้าใจและยอมรับในหลักการพหุนิยม นอกจากนี้

จะต้องดำเนินการในสถาบันการศึกษา และสถาบันทางการเมืองการปกครอง และต้องใช้สื่อทุกประเภทอย่างต่อเนื่อง

1.2 ให้มีการตรวจสอบในด้านกฎหมาย และระเบียบข้อบังคับของข้าราชการว่ายังมีเนื้อหาสาระที่เป็นการบั่นทอน ละเมิด กีดกัน ลำเอียง หรือขัดแย้ง กับหลักพหุนิยมหรือไม่อย่างไร ถ้ามีความจำเป็นต้องแก้ไขปรับปรุงให้ถูกต้องเหมาะสมตามกระบวนการต่อไป เช่น การบังคับใช้กฎหมายอิสลามเพื่อให้ครอบคลุมผู้นับถือศาสนาอิสลามในทุกพื้นที่

1.3 ให้มีการจัดความออกติ และกีดกันทางสังคมที่เกิดขึ้น เนื่องจากความแตกต่างในเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ และศาสนา ทั้งในภาครัฐและเอกชน โดยการกำหนดมาตรการทางกฎหมายอย่างเป็นทางการและชัดเจน และมีบทกำหนดโทษอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม

1.4 ให้รักษาความเสมอภาคในเรื่องการใช้เอกลักษณ์ สัญลักษณ์หรือความสำคัญทางศาสนา เช่น พิธีกรรมของรัฐ วันสำคัญทางศาสนา สัญลักษณ์ของชาติหรือสถาบัน

2. กรมการศาสนาควรบริหารเกี่ยวกับกิจการศาสนาอิสลามอย่างทั่วถึงและครบวงจร เพราะศาสนาอิสลามมีกิจกรรมทั้งทางโลกและทางธรรมรอบด้าน จำเป็นต้องได้รับการดูแลและส่งเสริมภาครัฐ เช่น เรื่องเกี่ยวกับพิธีฮัจญ์ ศาสนาสมบัติ ซากาตอาหารและผลิตภัณฑ์ฮาลาล ทะเบียนเอกสารเกี่ยวกับศาสนาเหล่านี้ เป็นต้น

3. รัฐควรส่งเสริมให้มุสลิมสามารถดำรงตนในศาสนาอิสลามอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ โดยการออกกฎหมาย จัดตั้งองค์กร จัดหาบุคลากร รวมทั้งงบประมาณที่จำเป็น รายละเอียดดังนี้

3.1 ให้นำหน่วยงานของรัฐสำรองพื้นที่หนึ่ง เพื่ออำนวยความสะดวกให้เจ้าหน้าที่หรือผู้ที่มาติดต่อเป็นมุสลิมได้ประกอบพิธีละหมาดเมื่อถึงกำหนดเวลา

3.2 ด้านการศึกษาศาสนาอิสลาม การศึกษาศาสนาเป็นภาคบังคับสำหรับมุสลิม มุสลิมมักจะศึกษาศาสนาอิสลามตลอดชีวิตนับตั้งแต่เยาว์วัย ดังนั้นจำเป็นต้องจัดการศึกษาในรูปแบบและระดับชั้นต่างๆ เพื่อสนองความต้องการในทางศาสนา

4. กำหนดให้สามจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นเขตปกครองพิเศษ เนื่องจากสามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีปัญหาเฉพาะที่ไม่เหมือนกับปัญหา โดยทั่วไปปัญหาความขัดแย้งทางเอกลักษณ์อย่างรุนแรง ดังนั้นในการแก้ปัญหาจำเป็นต้องใช้วิธีการ กระบวนการ หรือพระราชบัญญัติพิเศษที่แตกต่างที่อื่นคือ การจัดตั้งให้เป็นเขตปกครองพิเศษ

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ได้เสนอแนวทางแก้ไขสถานการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดภาคใต้ มี 3 ประการ ดังนี้ (คณะรัฐศาสตร์, 2550: 41-44)

ประการที่ 1 การสร้างความปลอดภัย และฟื้นฟูความสัมพันธ์ในชุมชน

ข้อเสนอแนะนี้ได้สรุปมาจากประสบการณ์และบทเรียน ในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง ความแตกแยก ความรุนแรงในพื้นที่ ของชุมชนในพื้นที่ที่มีความหลากหลายความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ศาสนา ที่สั่งสมกันมา ไม่ว่าจะภัยจากสงครามโลกครั้งที่ 2 นโยบายรัฐนิยม ภัยจากโจรสลัด และการปราบปรามโจรสลัดของทางราชการในอดีต เป็นข้อเสนอแนะรวม 6 ประการ เพื่อการสร้างความปลอดภัยและฟื้นฟูความสัมพันธ์ในชุมชน ดังนี้

1. ปราบปรามโจร ข้าราชการทุจริต อย่างเด็ดขาด เพื่อสร้างความสงบสุขในพื้นที่
2. ต้องมีความเข้าใจหลักของศาสนาซึ่งกันและกัน และอยู่ในขอบเขตความถูกต้องตามหลักศาสนา
3. มีการไปมาหาสู่กัน มีการติดต่อกันระหว่างชุมชนชาวไทยพุทธกับชุมชนชาวไทยมุสลิม โดยเฉพาะการพูดคุยการสื่อสารกันด้วยภาษามลายูท้องถิ่น
4. ต้องมีคุณธรรม มีจริยธรรม รู้ความต้องการของเขาของเรา
5. กฎเกณฑ์การแก้ปัญหาความขัดแย้ง ข้อพิพาทระหว่างชาวไทยพุทธกับชาวไทยมุสลิม จะขอความคิดเห็นกัน (ปากะ) และไม่ลำเอียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง
6. ด้านสิทธิและเสรีภาพ น่าจะให้เสมอภาคทั้งไทยพุทธไทยมุสลิม (ทีมวิจัยชาวบ้าน และหน่วยประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคใต้ตอนล่าง, 2546 : 63)

ประการที่ 2 แก้ปัญหาปากท้องประชาชน

ปัญหาภาคใต้นั้น เราพูดกันมากในเชิงของ อุดมการณ์ ศาสนา และอื่นๆ มิมีมิติภาพอันหนึ่งที่คนมองข้ามไปหมด คือ พูดถึงประชาชนคนสามัญทั้งหลาย เบื้องใต้ของการขัดแย้งในระดับชนชั้น นำ ปัญญาชน ปัญหาหลักที่มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าปัญหาที่กำลังเถียงกันถึงว่า มุสลิมมาก่อนหรือพุทธมาก่อน ในดินแดนภาคใต้ หรือภาคใต้เป็นของใคร แต่เบื้องใต้จริงๆ ก็คือ ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน หากเราไม่มองไปถึงจุดนี้ ก็ยากที่จะหาทางออกได้อย่างลงตัว ทำไมเราไม่มองไปว่า จริงๆ ชาวบ้านเขามีปัญหาอะไร (เสน่ห์ จามริก, 2550 อ้างถึงใน คณะรัฐศาสตร์, 2550 : 42)

ข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหาในที่นี้ จึงตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อในการสนองตอบความต้องการของชาวบ้านส่วนใหญ่ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ การเป็นอยู่อย่างพอกินพอใช้ และสามารถปฏิบัติศาสนกิจได้ โดยการเร่งรัดแก้ปัญหาปากท้องชาวบ้าน ภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างความศรัทธา การเป็นที่พึ่งของชาวบ้านเพื่อนำไปสู่การลดเงื่อนไขข้ออ้าง นำไปสู่การตัดความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มเยาวชนกับแกนนำก่อความรุนแรงที่ใช้ศาสนาชาติพันธุ์และประวัติศาสตร์ในการปลุกกระดม ขยายแนวคิดของลัทธิสุดโต่งที่เป็นมูลเหตุจูงใจสำคัญ

ที่สุดของปฏิบัติการสร้างความรุนแรง และการดึงผู้คนรุ่นใหม่เข้าสู่ขบวนการก่อความรุนแรงในพื้นที่

ประการที่ 3 การสร้างวิสัยทัศน์ทดแทน (Alternate Vision)

การสร้างวิสัยทัศน์ทดแทนที่เป็นไปในทางสร้างสรรค์และสันติวิธี ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องทำให้เห็นอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการทดแทนวิสัยทัศน์แบบสุดโต่งของกลุ่มก่อการร้าย และเป็นทางออกกับกลุ่มเยาวชนมุสลิม ในกรณีนี้จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการศึกษาและสื่อมวลชนในโลกมุสลิมเป็นพิเศษ ในการดำเนินการให้ประสบความสำเร็จได้ จะต้องมีส่วนร่วม (Actors) หลายตัวเข้ามา มีบทบาทสำคัญในเรื่องเหล่านี้ เช่น นักการศึกษา กระบวนการประชาธิปไตย การปฏิรูปทางสังคมและการเมือง การมีส่วนร่วมอย่างจริงจังของประชาสังคม และสื่อมวลชน ต้องมีการพัฒนาและปรับปรุงอย่างสม่ำเสมอ โดยมีข้อเสนอแนะบางส่วนในระดับปฏิบัติ ดังนี้

1. ขยายโอกาสทางการศึกษา และเพิ่มการลงทุนในการศึกษาทุกระดับ รวมทั้งการศึกษาด้านการแก้ไขความขัดแย้ง การประนีประนอม
2. การสร้างความเข้าใจระหว่างวัฒนธรรม โดยการเรียนแบบ 2 ภาษา (Bilingual Education) และ โครงการแลกเปลี่ยน (Exchange Programs) โดยการสร้างโครงการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง ให้คนจำนวนมากๆ ได้สัมผัสกับวัฒนธรรมที่แตกต่างกับของตน
3. เริ่มความร่วมมือด้านสื่อมวลชน ระหว่างประเทศตะวันตกกับประเทศมุสลิม
4. ส่งเสริมการปรึกษาหารือทางการเมือง และส่งเสริมระบอบประชาธิปไตยและสังคมเปิด ซึ่งมีพื้นที่ให้ตัวแทนทางการเมืองจากกลุ่มคนชายขอบเข้าร่วมด้วยภายใต้กรอบของกฎหมาย ปรับปรุงโครงสร้างและกลไกระดับประเทศ และระดับภูมิภาคที่จะช่วยลดความไม่พอใจจากการถูกปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรม ทั้งด้วยเศรษฐกิจและสังคม
5. ป้องกันการสนับสนุนจากประเทศที่สาม และเป็นการยุติการก่อการร้ายโดยรัฐเอง

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อัจฉราวรรณ บุญรัตพันธุ์ (2544 : บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง บัณฑิตอาสากับการรับบทบาทเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน จากการศึกษาเอกสารพบว่า บทบาทของบัณฑิตอาสาได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ซึ่งช่วงแรกของการปฏิบัติหน้าที่ จะเน้นบทบาทในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นสำคัญ แต่ในช่วงการปฏิบัติงานในปีที่ 2 บัณฑิตอาสา มีบทบาทที่เน้นการเป็นผู้กระตุ้นและให้คำแนะนำปรึกษา ประสานงาน ประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ให้ความรู้ จัดกิจกรรม และหน้าที่อื่นที่ได้รับมอบหมาย สำหรับการศึกษาภาคสนาม เกี่ยวกับปัญหา

อุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่ พบว่า บัณฑิตอาสาประสบกับปัญหา อุปสรรค 4 ด้าน คือ ความรู้ในการพัฒนาชุมชน ขวัญและกำลังใจ ระบบการบริหารโครงการ และการมีส่วนร่วมของประชาชน สำหรับการศึกษาศึกษาทัศนะของบัณฑิตอาสาต่อการปรับบทบาทเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน พบว่า โดยภาพรวมแล้วระดับของทัศนะต่อการปรับบทบาททั้ง 4 ด้าน คือ บทบาทในการเป็นผู้ประสาน ผู้กระตุ้น ผู้เผยแพร่และพัฒนาทักษะ ผู้พัฒนาเครือข่าย โดยรวมอยู่ในระดับเห็นด้วยมาก

น้องนุช ประสมคำ (2546 : บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทเยาวชนดีเด่นอาสาสมัครในงานพัฒนาสังคม” ผลการศึกษาพบว่า บทบาทของเยาวชนดีเด่นอาสาสมัครในงานพัฒนาสังคม มีบทบาทสำคัญใน 6 ด้าน คือ 1) บทบาทต่อตนเอง 2) บทบาทต่อผู้อื่น 3) บทบาทต่อสังคม 4) บทบาทต่อสถาบันชาติ 5) บทบาทต่อสถาบันศาสนา และ 6) บทบาทต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ สำหรับปัจจัยที่ทำให้เยาวชนทำงานอาสาสมัคร ในการศึกษาครั้งนี้พบว่า มีปัจจัยหลัก 4 ประการ คือ ครอบครัว การศึกษา แรงจูงใจ และบทบาทหน้าที่ในการทำกิจกรรมต่างๆ

ดลมนรจณี บากา, เกษตรชัย และหิม และมระอชี มะอิง (2547 : บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของอาสาสมัครพัฒนาชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง ผลการศึกษาพบว่า 1) อาสาพัฒนาชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ส่วนใหญ่มีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงอยู่ในระดับสูง และอาสาพัฒนาชุมชนส่วนน้อยมีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงอยู่ในระดับปานกลาง 2) อาสาพัฒนาชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ตามตัวแปรจังหวัด เพศ ศาสนา สถานภาพทางครอบครัว สถานภาพการสมรส ระดับการศึกษา เงินออมต่อเดือน และตำแหน่งทางสังคมมีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001 3) อาสาพัฒนาชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ตามตัวแปรอายุมีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 4) อาสาพัฒนาชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ตามตัวแปรอาชีพ รายได้ต่อเดือน และวาระในการดำรงตำแหน่งมีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงที่ไม่แตกต่าง 5) ประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีทัศนะว่า อาสาพัฒนาชุมชนมีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงอยู่ในระดับปานกลาง 6) ประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ตามตัวแปรเพศ อายุ สถานภาพทางครอบครัว สถานภาพการสมรส ระดับการศึกษา รายได้ต่อเดือน และตำแหน่งทางสังคม มีทัศนะต่อบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงของอาสาพัฒนาชุมชนที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001 7) ประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ตามตัวแปรอาชีพมีทัศนะต่อบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงของอาสาพัฒนาชุมชนที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 8) ประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ตามตัวแปรจังหวัดมีทัศนะต่อบทบาทในการ

พัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงของอาสาพัฒนาชุมชนที่แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 9) ประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ตามตัวแปรศาสนามีทัศนคติต่อบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงของอาสาพัฒนาชุมชนที่ไม่แตกต่างกัน

ดวงใจ ทองหล่อ (2549 : บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง อาสาสมัครที่พึงประสงค์ขององค์กรสาธารณประโยชน์ กรณีการศึกษาเอกสาร พบว่า จากรายงานสถานภาพและบทบาทขององค์กรประชาสังคม ตลอดจนข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวคิดและทิศทางใหม่ในงานอาสาสมัครได้ผลักดันให้รัฐบาลเร่งรัดจัดการพัฒนากิจการอาสาสมัครอย่างเป็นระบบและมีมาตรฐานในการทำงานมากยิ่งขึ้น กรณีการศึกษาภาคสนาม พบว่า 1) อาสาสมัครสมัครเข้ามาทำงานด้วยเหตุผลต่างๆ เช่น ความตั้งใจของตัวเอง ถูกชักชวน อยากทำงานใหม่ๆ ที่เป็นประโยชน์ และแสวงหาผลประโยชน์บางอย่าง 2) ในประเด็นคุณสมบัติ อาสาสมัครทั้งสององค์กร (21 คน) มีความคิดเห็นคล้ายคลึงกัน โดยแบ่งคุณสมบัติออกเป็น การไม่เน้นข้อกำหนด เช่น เพศ ศาสนา ความรู้ ความสามารถ เน้นด้านความประพฤติและการปฏิบัติโดยมุ่งหมายทางด้านคุณธรรมและจริยธรรม มีวัยที่เหมาะสม และสุขภาพพลานามัยที่ดีพอสมควร และไม่คิดกันชัดขวางผู้ที่มีความตั้งใจอยากช่วยเหลือสังคม ด้วยกรอบแนวทางที่กว้างขวางแต่มีความชัดเจน 3) ในประเด็นมาตรฐานคุณภาพในการทำงาน พบว่า ยังไม่มีมาตรฐานที่ดี กล่าวคือ เครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆ นั้นมีเพียงพอ แต่อาจมีคุณภาพต่ำ เพราะมีราคาแพง อาสาสมัครต้องซื้อหาเอง ในขณะที่การฝึกอบรมเพื่อให้ความรู้ ความเข้าใจ และสร้างความมั่นใจในทางปฏิบัติด้วยการจัดทำคู่มือประกอบการทำงานมีค่อนข้างน้อย 4) ในประเด็นมาตรฐานคุณภาพชีวิตของอาสาสมัคร พบว่า อาสาสมัครส่วนใหญ่มักมีอาชีพทำงานในภาคเอกชนหรือประกอบอาชีพอิสระ วิธีชีวิตการทำงานของอาสาสมัครขึ้นอยู่กับองค์ประกอบที่สำคัญต่างๆ คือ รายได้จากงานหลัก ค่าใช้จ่ายในการทำงาน อาสาสมัคร ช่วงเวลาทำงาน ระยะทางจากที่พักไปถึงจุดปฏิบัติงาน ตลอดจนแรงสนับสนุนจากครอบครัว

จรัส รัชกุล (2549 : บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง “ทัศนคติปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการแสดงบทบาทและการปรับตัวของอาสาสมัครสาธารณสุข กรณีศึกษาใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ผลการศึกษาพบว่า 1) บทบาทของอาสาสมัครสาธารณสุข ที่สำคัญที่สุดและที่ภาคภูมิใจของอาสาสมัครสาธารณสุข คือ บทบาทในด้านการส่งเสริมสุขภาพ 2) การปรับตัวของอาสาสมัครสาธารณสุข จากเหตุการณ์ความรุนแรงจากการก่อการร้ายและผลกระทบที่เกิดขึ้นพบว่า การดำรงชีวิตประจำวันรู้สึกหวาดกลัวต้องอยู่อย่างระมัดระวังในการเดินทางและประกอบอาชีพ การแสดงบทบาทหน้าที่ในภาพรวม พบว่า ไม่รู้สึกหวาดกลัวในการทำหน้าที่ และพร้อมให้ความร่วมมือ ช่วยเหลือ เสียสละและประสานการทำงาน เพราะคิดว่าการเป็นอาสาสมัครสาธารณสุข จะ

ไม่เกิดอันตราย 3) สิ่งที่ต้องการสนับสนุนมากที่สุด คือ ให้ผู้บริหารระดับสูงในกระทรวงสาธารณสุขมาเยี่ยมดูแล มาให้กำลังใจ และด้านการยอมรับและเห็นคุณค่าของอาสาสมัครสาธารณสุขในพื้นที่พิเศษ

สุรเชษฐ์ มีโส (2550 : บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทที่คาดหวังและบทบาทที่เป็นจริงของอาสาสมัครประกันภัยจังหวัดเชียงราย ผลการศึกษาพบว่า 1) ระดับบทบาทที่คาดหวัง และบทบาทที่เป็นจริงของอาสาสมัครประกันภัยจังหวัดเชียงรายตามความคิดเห็นของอาสาสมัครประกันภัย โดยรวมพบว่า บทบาทที่คาดหวังอยู่ในระดับมาก และบทบาทที่เป็นจริงอยู่ในระดับปานกลาง 2) ปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทที่เป็นจริงของอาสาสมัครประกันภัย คือ การสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ ความรู้ความเข้าใจบทบาทอาสาสมัครประกันภัยและความรู้ความเข้าใจการประกันภัย สำหรับปัจจัยที่ไม่มีผล คือ เพศ อายุ รายได้ ระดับการศึกษา ประสบการณ์งานอาสาสมัคร

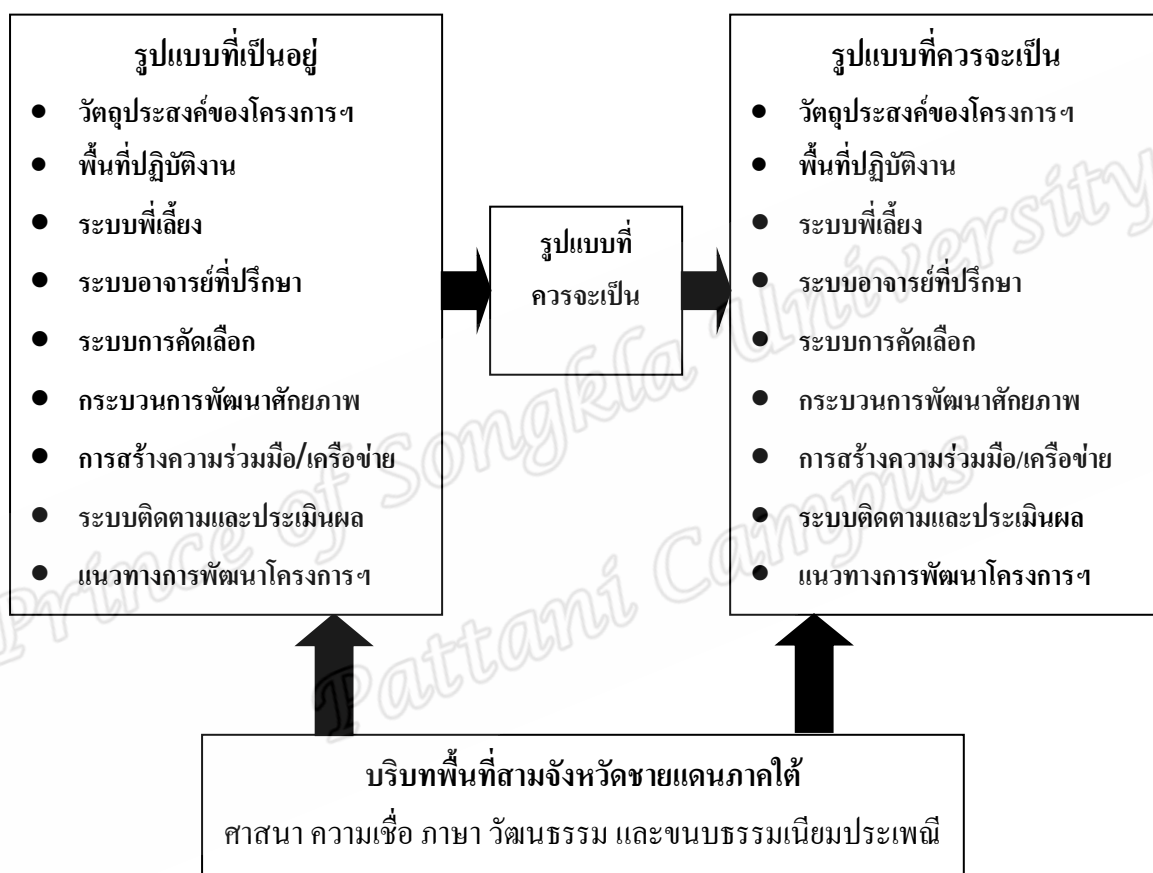
วิไลลักษณ์ รุ่งเรืองทอง (2553 : บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง “การประเมินโครงการอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุที่บ้าน : กรณีศึกษาจังหวัดเพชรบุรี” ผลการศึกษาพบว่า อาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุที่บ้านส่วนใหญ่ ร้อยละ 95.8 เป็นเพศหญิง ในด้านของการประกอบอาชีพร้อยละ 44.2 มีอาชีพเป็นเกษตรกร สำหรับจำนวนผู้สูงอายุที่อาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุที่บ้านจะต้องรับผิดชอบดูแลพบว่า ร้อยละ 50.0 จะต้องดูแลผู้สูงอายุอยู่ระหว่าง 6-10 คน และอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุที่บ้านส่วนใหญ่ ร้อยละ 56.7 มีระดับความรู้ในการปฏิบัติหน้าที่ อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนเรื่องการปฏิบัติหน้าที่ของอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุที่บ้านในการดูแลผู้สูงอายุ พบว่า อาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุที่บ้าน 50.8 จะออกไปเยี่ยมเยียนผู้สูงอายุ สัปดาห์ละ 1-2 วัน จากการศึกษาความทั่วถึงในการปฏิบัติหน้าที่ในรอบ 1 เดือน พบว่า อาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุที่บ้านส่วนใหญ่ ร้อยละ 86.7 สามารถปฏิบัติหน้าที่ในการดูแลผู้สูงอายุที่ตนรับผิดชอบได้อย่างทั่วถึง

จากงานวิจัยข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า อาสาสมัคร โดยภาพรวมมีบทบาทต่อตนเอง บทบาทต่อสังคม และบทบาทการส่งเสริมความมั่นคงของชาติ ปัจจัยที่เข้ามาเป็นอาสาสมัคร คือ เกิดจากอุดมการณ์ ครอบครัวสนับสนุน และบทบาทหน้าที่ในการทำกิจกรรม สำหรับสิ่งที่อาสาสมัครต้องการสนับสนุน คือ การเห็นคุณค่าในงานอาสาสมัคร การพัฒนางานอาสาสมัครอย่างเป็นระบบ และมีประสิทธิภาพ

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ประยุกต์แนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ที่ได้รวบรวมและนำเสนอมานั้น ใช้เป็นหลักการ กรอบคิด และแนวทางในการดำเนินการวิจัย เพื่อให้เป็นไปตามหลักวิชาการที่เกี่ยวข้อง

กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์รูปแบบที่ควรจะเป็นของงานอาสาสมัคร โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดของการวิจัย ดังนี้

ภาพที่ 3 กรอบแนวคิดในการวิจัย

คำถามการวิจัย

แนวทางการดำเนินงาน โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ด้านวัตถุประสงค์ พื้นที่ปฏิบัติงาน ระบบพี่เลี้ยง ระบบอาจารย์ที่ปรึกษา ระบบการคัดเลือก กระบวนการพัฒนาศักยภาพบัณฑิตอาสา การสร้างความร่วมมือและเครือข่าย ระบบติดตามและประเมินผล และแนวทางการพัฒนาโครงการบัณฑิตอาสา ควรเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

วัตถุประสงค์ทั่วไป

เพื่อศึกษารูปแบบที่ควรจะเป็นของงานอาสาสมัคร โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

วัตถุประสงค์เฉพาะ

1. เพื่อศึกษาความคิดเห็นของคณะบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับรูปแบบของงานอาสาสมัคร โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้
2. เพื่อวิเคราะห์รูปแบบที่ควรจะเป็นของงานอาสาสมัคร โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ความสำคัญและประโยชน์ของการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องการวิเคราะห์รูปแบบที่ควรจะเป็นของงานอาสาสมัคร โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ : กรณีศึกษาพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีความสำคัญและประโยชน์ของการวิจัยครั้งนี้เป็น 2 ด้าน คือ

1. ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

- 1.1 ทำให้ทราบความคิดเห็นของคณะบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับรูปแบบของงานอาสาสมัคร โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้
- 1.2 ทำให้ทราบรูปแบบที่ควรจะเป็นของงานอาสาสมัคร โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้
- 1.3 ทำให้ทราบแนวทางการดำเนินงาน โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ให้มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับบริบทพื้นที่มากยิ่งขึ้น

2. การนำผลการวิจัยไปใช้

2.1 การทราบรูปแบบที่ควรจะเป็นของงานอาสาสมัคร โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ จะเป็นข้อมูลพื้นฐานและแนวทางให้ผู้จัดการโครงการ และผู้ที่เกี่ยวข้อง สามารถนำไปใช้ในการวางแผนดำเนินงาน โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

2.2 ผลการวิจัยสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับองค์กรอื่น ๆ ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เพื่อให้การวิจัยเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

- 1.1 วัตถุประสงค์ของโครงการบัณฑิตอาสา
- 1.2 พื้นที่ปฏิบัติงาน
- 1.3 ระบบพี่เลี้ยง
- 1.4 ระบบอาจารย์ที่ปรึกษา
- 1.5 ระบบการคัดเลือก
- 1.6 กระบวนการพัฒนาศักยภาพบัณฑิตอาสา
- 1.7 การสร้างความร่วมมือและเครือข่าย
- 1.8 ระบบติดตามและประเมินผล
- 1.9 แนวทางการพัฒนาโครงการบัณฑิตอาสา

2. ขอบเขตประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นคณะบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของโครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในปีพุทธศักราช 2553

นิยามศัพท์เฉพาะ

รูปแบบ หมายถึง แนวทางการดำเนินงานโครงการบัณฑิตอาสา พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งประกอบด้วยมิติสำคัญ คือ วัตถุประสงค์ของโครงการบัณฑิตอาสา พื้นที่ปฏิบัติงาน ระบบพี่เลี้ยง ระบบอาจารย์ที่ปรึกษา ระบบการคัดเลือก กระบวนการพัฒนาศักยภาพบัณฑิตอาสา การสร้างความร่วมมือและเครือข่าย ระบบติดตามและประเมินผล และแนวทางการพัฒนาโครงการบัณฑิตอาสา

โครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ หมายถึง โครงการที่ให้บัณฑิตปริญญาตรีทุกสาขา จากทุกสถาบันอุดมศึกษาทั้งใน และต่างประเทศ สมัครมาเป็นบัณฑิตอาสา และบัณฑิตอาสาต้องทำงานในชุมชนที่ไม่ใช่จังหวัดบ้านเกิดของตนเอง

พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ หมายถึง พื้นที่ในการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ คือ ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส

พี่เลี้ยงภาคสนาม หมายถึง พี่เลี้ยงภาคสนามที่เป็นเจ้าหน้าที่ประจำของโครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มีบทบาททั้งด้านนโยบายและด้านปฏิบัติ และมีบทบาทในการสนับสนุนการทำงานของบัณฑิตอาสาในพื้นที่

ครูพี่เลี้ยงในพื้นที่ หมายถึง บุคคลที่ทางโครงการ ได้คัดสรร ทาบทาม และมอบหมายหน้าที่ในการดูแล ให้คำปรึกษา พัฒนาและประเมินผลบัณฑิตอาสาในพื้นที่

อาจารย์ที่ปรึกษา หมายถึง อาจารย์ที่ทางโครงการได้แต่งตั้งให้เป็นที่ปรึกษา ให้คำแนะนำ บัณฑิตอาสา ในการจัดทำโครงการวิจัยและพัฒนาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม และร่วมนิเทศการทำงาน ของบัณฑิตอาสาในพื้นที่ พร้อมทั้งให้คำปรึกษาในการจัดทำสารนิพนธ์ หรือชุดความรู้

บัณฑิตพลัดถิ่น หมายถึง บัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ทำงานในชุมชนที่ไม่ใช่จังหวัดบ้านเกิดของตนเอง

แนวทางการพัฒนาโครงการบัณฑิตอาสา หมายถึง วิธีการหรือแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานโครงการบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

Prince of Songkhla University
Pattani Campus